

METAFOREN IN BEELD

ONDERZOEK MASTER SPELTHERAPIE

Ilse Hartman-Dekker

Auteur: Ilse Hartman-Dekker
Studentnummer: 940090
Datum: 12 juni 2020
Onderwijsinstituut: Christelijke Hogeschool Ede
Opleiding: Master Speltherapie
Begeleider: Dr. Elsbeth Visser-Vogel

Foto voorkant: bronzen beeld "Spelende kinderen"
www.ellyhendrix.nl

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Samenvatting	6
Abstract	6
1 Inleiding	7
1.1 Inleiding	7
1.2 Probleemstelling	8
1.3 Vraagstelling	8
1.4 Deelvragen	8
1.5 Doelstelling	8
2 Methoden van onderzoek	9
2.1 Methoden per deelvraag	9
2.1.1 Deelvraag 1	9
2.1.2 Deelvraag 2	9
2.1.3 Deelvraag 3	10
2.2 Data analyse	10
2.3 Validiteit en betrouwbaarheid	11
3 De werkzame mechanismen van metaforen	12
3.1 Inleiding	12
3.2 Wat zijn metaforen	12
3.3 Het gebruik van metaforen in speltherapie	12
3.4 Metaforen en adolescenten	13
3.5 Materialen	13
3.5.1 Verhalen en sprookjes	13
3.5.2 Zand	14
3.5.3 Spellen en games	14
3.5.4 Overige materialen	14
3.6 Wat zijn de werkzame mechanismen van metaforisch spel volgens de literatuur?	14
3.6.1 Opbouwen relatie	15
3.6.2 Verhulling	15
3.6.3 Controle	15
3.6.4 Nieuwe perspectieven	15
3.6.5 Hoop	16

3.7	Samenvatting.....	16
4	Resultaten interviews speltherapeuten	17
4.1	Inleiding	17
4.2	Voorwaarden om met metaforen te werken.....	17
4.2.1	Aansluiten bij de jongeren.....	17
4.2.2	Metaforen vanuit de jongeren zelf.....	17
4.2.3	Metaforen begrijpen	17
4.2.4	Beperkingen.....	18
4.3	Hoe worden metaforen zichtbaar	18
4.3.1	Spelbeelden	18
4.3.2	Beeldende werkvormen	18
4.3.3	Sensopathische materialen	18
4.3.4	Talige werkvormen	18
4.3.5	Verbale interventies	19
4.4	Het metaforisch domein	19
4.4.1	Werken in de verhulling	19
4.4.2	Cognitie en gevoel	20
4.5	Effecten en werkzame mechanismen	20
4.5.1	Basishouding therapeut	20
4.5.2	Effecten van metaforen.....	20
4.5.3	Gezien worden	21
4.5.4	Nieuwe inzichten en perspectieven	21
4.5.5	Hoop	21
4.6	Metaforen gebruiken door gezinshuisouders.....	21
4.6.1	Bewust zijn dagelijks gebruik van metaforen.....	21
4.6.2	Functies van metaforen.....	21
4.6.3	Toepassen in gezinshuis	22
4.6.4	Twijfels over inzet gezinshuis	22
4.7	Samenvatting	22
5	Resultaten focusgroep gezinshuisouders	23
5.1	Inleiding	23
5.2	Metaforen in het dagelijks leven	23
5.3	Voorwaarden om metaforen te gebruiken	23
5.3.1	Samenwerken met hulpverlening	23

5.3.2	Timing	24
5.3.3	Aansluiten.....	24
5.3.4	Openstellen	24
5.4	Voordelen van het gebruik van metaforen	24
5.4.1	Voordelen	24
5.4.2	Effecten	24
5.4.3	Laagdrempeligheid	25
5.5	Grenzen aan de inzet van metaforen	25
5.5.1	Beperkingen.....	25
5.5.2	Scholing	25
5.6	Samenvatting.....	26
6	Discussie en conclusie.....	27
6.1	Inleiding	27
6.2	Conclusie	27
6.3	Discussie	28
6.4	Aanbevelingen.....	29
	Literatuurlijst	30
	Bijlagen.....	33
	Bijlage 1 Informed consent	33
	Bijlage 2 Interviewleidraad speltherapeuten	34
	Bijlage 3 Interviewleidraad focusgroep.....	36
	Bijlage 4 Interviewleidraad expert interview	38

Voorwoord

*Dit is een ode aan het spelen
aan het stoeien en ravotten
aan het bouwen zonder reden
en het reizen zonder doel
Dit is een lofzang op het spel
aan groten die klein durven zijn*

Metaforen in beeld. Soms is het beeld duidelijk, soms moeilijk in te beelden. Dat was ook voor mij de uitdaging de afgelopen twee jaren. Het leren van een nieuw vak, zo nu en dan vertroebeld door de drukte van het dagelijks leven. Jaren waarin ik mijzelf weer heb leren kennen als de spelende mens, nieuwe beelden zijn gevormd.

Een woord van dank voor alle respondenten die hebben meegewerkt aan dit onderzoek. De gesprekken met de speltherapeuten en gezinshuisouders waren boeiend en verrijkend. Elsbeth Visser, bedankt voor alle deskundige en plezierige ondersteuning. Ook een woord van dank aan de leerwerkgroep. Fijn om elkaar te ondersteunen in alle gesprekken en appjes.

Een speciaal woord van dank gaat uit naar mijn man, voor alle ondersteuning en ruimte die ik gekregen heb om vele uren op zolder achter de laptop door te brengen.

En niet in de laatste plaats een woord van dank aan onze twee pleegdochters. Door hun komst in ons leven, heeft spel weer een plek gekregen!

*Dit is een ode aan de Schepper
die ons kleide uit de modder
ons liet spelen in Zijn tuin*

*Want wij zijn homo ludens
-de spelende mens-
gemaakt naar Zijn beeld ¹*

---

¹ Pieter-Jan Rodenburg, EO Visie, 9, 2020.

Samenvatting

Sinds de nieuwe jeugdwet van 2015 is vastgelegd dat jongeren die niet meer thuis kunnen wonen, in principe opgevangen worden in een gezinshuis. Een gezinshuis wordt gezien als een passende plek, omdat er continuïteit en stabiliteit geboden wordt. In de praktijk blijkt echter dat jongeren regelmatig ongepland en voortijdig ergens anders moeten gaan wonen. Met name de adolescentie periode kan ingewikkeld zijn door identiteitsvragen en toenemend probleemgedrag. Voor gezinshuisouders is het soms moeilijk om hiermee om te gaan, mede vanwege het feit dat jongeren met complexe problematiek moeite hebben om hun gedachten en emoties onder woorden te brengen. Binnen speltherapie wordt gebruik gemaakt van metaforen, omdat het een veilige manier is, door de emotionele afstand om te communiceren over de moeilijke dingen van het leven. Door het gebruik van metaforen ontstaat toegang tot de wereld van de verbeelding, waardoor ruimte ontstaat voor innerlijke ervaringen en nieuwe perspectieven. In dit onderzoek staat de vraag centraal hoe gezinshuisouders metaforen, zowel talig als (ver)beeldend, kunnen gebruiken in hun communicatie met de jongeren die bij hen in huis wonen. Vanuit de literatuur zijn de werkzame mechanismen van metaforen onderzocht. Tevens zijn interviews afgenomen. Alle respondenten, zowel de speltherapeuten als de gezinshuisouders en Reinalda Kerseboom onderkennen de positieve effecten van metaforen, maar plaatsen ook kanttekeningen bij de inzet door gezinshuisouders, aangezien zij voornamelijk een pedagogische en geen therapeutische rol vervullen. Daarnaast worden voorwaarden genoemd zoals het belang van aansluiten bij de jongeren en een goede samenwerking tussen (spel) therapie en het gezinshuis, zodat er meer integratie tussen thuis en therapie ontstaat en een transfer gemaakt wordt van speltherapie naar de dagelijkse leefomgeving.

Abstract

Since the new youth law of 2015, it has been established that young people who can no longer live at home are in principle received in a family group home. A family group home is seen as a suitable place, because it offers continuity and stability. In practice, however, it appears that young people regularly have to live elsewhere unplanned and prematurely. The adolescence period in particular can be complicated due to identity questions and increasing problem behaviour. It is sometimes difficult for family house parents to deal with this, partly because young people with complex problems have difficulty expressing their thoughts and emotions. Play therapy uses metaphors because it is a safe way, through the emotional distance to communicate about the difficult things in life. The use of metaphors creates access to the world of the imagination, creating space for inner experiences and new perspectives. The central question in this study is how family group house parents can use metaphors, both linguistic and imaginative, in their communication with the young people who live with them. The effective mechanisms of metaphors have been investigated in the literature. Interviews were also conducted. All respondents, both the play therapists and the family group house parents and Reinalda Kerseboom, recognize the positive effects of metaphors, but also comment on the use by family group house parents, as they mainly play a pedagogical and not a therapeutic role. In addition, conditions are mentioned such as the importance of connecting with young people and good cooperation between (play) therapy and the family group home, so that more integration between home and therapy is created and a transfer is made from play therapy to the daily living environment.

1 Inleiding

1.1 Inleiding

In de nieuwe Jeugdwet van 2015 is vastgelegd dat jongeren die niet meer thuis kunnen wonen in principe opgevangen worden in een gezinsverband, zoals een pleeggezin of gezinshuis. Plaatsing in een leefgroep mag alleen nog als het wonen binnen een gezinsstructuur niet meer passend is (Brochure gezinshuizen, 2014).

Een gezinshuis wordt gezien als een passende plek, omdat er continuïteit en stabiliteit geboden wordt. Met continuïteit wordt onder meer bedoeld dat een jongere langdurig op een plek kan wonen. In de praktijk wordt deze continuïteit niet altijd gewaarborgd, omdat een jongere regelmatig ongepland en voortijdig ergens anders moet gaan wonen. Het blijkt dat 65% van de gezinshuisouders dit weleens heeft meegemaakt (Gardeniers & De Vries, 2012). Vooral de adolescentie, de periode tussen de tien en twintig jaar, kan een periode zijn die de continuïteit bemoeilijkt, omdat in deze periode identiteitsvragen een rol gaan spelen waardoor probleemgedrag kan verergeren (Van der Steege, 2012). Voor gezinshuisouders blijkt het in de praktijk moeilijk om met (externaliserend) probleemgedrag, veelal voortkomend uit een onveilige hechting of traumatische gebeurtenissen, om te gaan. Een van de aandachtspunten, zoals geformuleerd in de kennisagenda die is opgesteld door het Nederlands Jeugdinstuut in samenwerking met het Gezinspiratieplein, is dan ook om te onderzoeken welke methodische handvatten gezinshuisouders hierbij kunnen ondersteunen (Van der Steege & de Vries, 2013).

Om een plaatsing langdurig succesvol te laten zijn, is het nodig dat pleegouders zich inzetten om een stabiele opvoedsituatie te creëren, zodat hechtingsmogelijkheden ontstaan (Juffer, 2010). Deze hechting wordt tot stand gebracht door te werken aan een affectieve relatie, hoewel weinig bekend is hoe interacties in het dagelijks leven een bijdrage kunnen leveren aan het vormen van deze relatie (Schip, Koole & Noordegraaf, 2016). Met name bij jongeren met complexe problematiek kan de interactie in het dagelijks leven moeilijk zijn, omdat het voor hen ingewikkeld is ervaringen in woorden te vatten en emoties veelal op een afwijkende manier geuit worden (Van der Steege & de Vries, 2013). Een cognitieve, verbale benadering is dan niet toereikend (Gallo-Lopez & Schaefer, 2005). Een mogelijke oplossing ligt in het inzetten van metaforen, waardoor gespreksmogelijkheden worden verrijkt en een betere afstemming ontstaat tussen kinderen en degene die voor hen zorgen (Spingaer, 2016).

Binnen speltherapie wordt gebruik gemaakt van metaforen, omdat het een veilige manier is om met meer emotionele afstand te communiceren over de moeilijke dingen van het leven (Crenshaw, Brooks & Goldstein, 2018). Onuitgesproken en zelfs onbewuste emoties kunnen door het gebruik van metaforen openbaar worden (Lyddon, Clay, & Sparks, 2001). De belangrijkste therapeutische factor in speltherapie is het verbeeldend spel. Beelden kunnen laten zien hoe iemand zich voelt en geven inzicht in de belevingswereld (Hellendoorn, Groothoff, Mostert & Harinck, 1992). Uit onderzoek is gebleken dat spel een belangrijk hulpmiddel is in het omgaan met stress, angsten, boosheid en stressvolle situaties (Capurso & Pazzagli, 2016). Naast het verbeeldend spel zijn er ook andere vormen van verbeelden die geschikt zijn, ook voor oudere kinderen of jongeren. (Hellendoorn et al., 1992). Een daarvan is het gebruik van metaforen. Daarbij kan gebruik gemaakt worden van verschillende materialen en werkvormen zoals: speelgoed, poppen, tekenen, schilderen, zand, maar ook het schrijven van verhalen en het gebruik van (prenten)boeken (Chesley, Gillett & Wagner, 2008).

Vanuit de literatuur wordt echter onvoldoende duidelijk wat de werkzame mechanismen zijn van het gebruik van metaforen als element van speltherapie en hoe dit kan worden ingezet door gezinshuisouders, zodat de interactie tussen gezinshuisouders en de jongeren bij hen in huis wonen

zou kunnen verbeteren, waardoor de stabiliteit en continuïteit, die onder meer nodig zijn om een plaatsing te laten slagen, toeneemt.

1.2 Probleemstelling

Jongeren in een gezinshuis hebben veelal te kampen met complexe problematiek, waardoor de interactie in het dagelijks leven moeilijk kan zijn, mede omdat zij niet voldoende in staat zijn om ervaringen en emoties onder woorden te brengen. Voor gezinshuisouders blijkt het in de praktijk lastig om hier mee om te gaan. Binnen speltherapie wordt gebruik gemaakt van metaforen, omdat het een veilige manier is om met meer emotionele afstand te communiceren over de moeilijke dingen van het leven. Gezinshuisouders hebben echter weinig tot geen zicht hoe elementen uit speltherapie, zoals het gebruik van metaforen, ondersteunend kan zijn in de communicatie met de jongeren die bij hen in huis wonen. Ook vanuit de literatuur is weinig bekend over de werkzame mechanismen van het gebruik van metaforen als onderdeel van speltherapie bij jongeren tussen de tien en twintig jaar.

1.3 Vraagstelling

Hoe kunnen gezinshuisouders het gebruik van metaforen inzetten in hun communicatie met de jongeren, in de leeftijd van tien tot twintig jaar, die bij hen in huis wonen?

1.4 Deelvragen

1. Welke werkzame mechanismen over het gebruik van metaforen als onderdeel van speltherapie worden in de literatuur beschreven?
2. Wat zijn volgens speltherapeuten werkzame mechanismen bij het inzetten van metaforen bij jongeren en hoe gebruiken zij metaforen binnen de therapie?
3. Aan welke voorwaarden moet het gebruik van metaforen volgens gezinshuisouders voldoen om dit te kunnen toepassen in de communicatie met de jongeren die bij hen in huis wonen?

1.5 Doelstelling

Door middel van dit onderzoek wordt inzicht verkregen in wat de werkzame mechanismen van het gebruik van metaforen binnen speltherapie zijn en hoe gezinshuisouders metaforen kunnen gebruiken in hun communicatie met de jongeren die bij hen in huis wonen, teneinde een bijdrage te leveren aan het verminderen van het aantal voortijdig, ongeplande uithuisplaatsingen.

2 Methoden van onderzoek

Dit onderzoek kenmerkt zich als een praktijkgericht, kwalitatief onderzoek (Verhoeven, 2018). Het richt zich op de werkzame mechanismen van metaforen binnen speltherapie en wat gezinshuisouders daarvan kunnen toepassen in hun communicatie met de jongeren die bij hen in huis wonen. Gezien het feit dat er nog weinig bekend is over de aard van de interventie en de werkzame mechanismen, sluit dit onderzoek aan bij niveau nul (onvoorwaardelijke niveau) van de effectladder (Van Yperen, Veerman & Bijl, 2017).

2.1 Methoden per deelvraag

Om een antwoord te kunnen geven op de vraagstelling hoe gezinshuisouders het gebruik van metaforen kunnen inzetten in hun communicatie met de jongeren, in de leeftijd van tien tot twintig jaar die bij hen in huis wonen, zijn drie deelvragen geformuleerd.

2.1.1 Deelvraag 1

De eerste deelvraag “Welke werkzame mechanismen over het gebruik van metaforen als onderdeel van speltherapie worden in de literatuur beschreven”, wordt beantwoord middels literatuuronderzoek en dient enerzijds als theoretische onderbouwing voor de interviews en is anderzijds een beschrijving van wat er over het onderwerp al dan niet bekend is (Verhoeven, 2018). Er is zo veel mogelijk gezocht naar *peer-reviewed* artikelen over speltherapie en metaforen. Hierbij is, naast de bibliotheek en het studieceterium van de CHE, gebruik gemaakt van databanken zoals: Google Scholar, Academic Search en Springer Link. De volgende, zowel Nederlandse als Engelse, zoektermen zijn gebruikt: child centered play therapy, metaphors, play therapy with adolescents, speltherapie bij adolescenten en het gebruik van metaforen. Gezien de beperkte literatuur over speltherapie en metaforen, is tevens gebruik gemaakt van literatuur over metaforen in het algemeen en onderzocht wat daarin de overeenkomsten zijn met speltherapie (Baarda et al., 2018).

2.1.2 Deelvraag 2

Voor het beantwoorden van de deelvraag wat volgens speltherapeuten werkzame mechanismen zijn bij het inzetten van metaforen bij jongeren binnen speltherapie en hoe zij metaforen inzetten in de therapie, zijn interviews gehouden met zeven verschillende speltherapeuten. Daarnaast is een expertinterview (Baarda et al., 2018) afgenomen met Reinalda Kerseboom. Zij is meer dan veertig jaar werkzaam geweest als speltherapeut en schrijfster van het boek *De magie van metaforen* en diverse andere boeken met metaforische verhalen. Aangezien zij niet meer werkzaam is als speltherapeut zijn een aantal vragen haar niet gesteld die wel aan de orde zijn gekomen bij de speltherapeuten. Er is bij alle interviews gekozen voor een diepte interview, met een half gestructureerde vorm. Dat betekent dat hoofd- en deelvragen vastliggen, maar dat er tevens ruimte is om door te vragen (Baarda et al., 2018; Verhoeven, 2018). Er is voor deze vorm gekozen vanwege het feit dat een diepte interview de mogelijkheid biedt om een onderwerp nauwkeurig uit te diepen (Baarda et al., 2018). Tevens is deze vorm geschikt vanwege de beperkte omvang van het aantal respondenten (Verhoeven, 2018). De interviewleidraad is gebaseerd op de uitkomsten van de eerste deelvraag en is opgenomen in de bijlagen. Alle interviews hebben plaatsgevonden in de periode februari tot en met mei 2020. Er is geselecteerd op ervaring in het werken met jongeren in de leeftijd van tien tot twintig jaar. In de praktijk is gebleken dat sommige speltherapeuten die benaderd zijn veel ervaring hebben met deze doelgroep en anderen minder. Dit was niet altijd van tevoren bekend. De respondenten zijn benaderd door gebruik te maken van de professionele netwerken van de onderzoeker en middels een oproep

op het forum van de Nederlandse Vereniging van Speltherapeuten. Vanwege de corona maatregelen zijn een vijftal interviews afgenomen via Skype/ Teams. Alle respondenten hebben toestemming gegeven voor deelname aan het onderzoek middels een zogenaamd *informed consent* (Baarda et al., 2018). Deze is terug te vinden in de bijlagen.

Respondenten	Werkplek	Aantal jaren ervaring
Speltherapeut A1	Eigen praktijk	10
Speltherapeut B2	Eigen praktijk	12
Speltherapeut C3	Werkzaam binnen een instelling	33
Speltherapeut D4	Werkzaam binnen een instelling	15
Speltherapeut E5	Eigen praktijk	20
Speltherapeut F6	Werkzaam binnen een instelling	>20
Speltherapeut G7	Eigen praktijk	6
Expertinterview R8	Niet meer werkzaam	>40

2.1.3 Deelvraag 3

Voor het beantwoorden van de derde deelvraag “Aan welke voorwaarden moet het gebruik van metaforen volgens gezinshuisouders voldoen om dit te kunnen toepassen in de communicatie met de jongeren die bij hen in huis wonen?”, is gebruik gemaakt van een focusgroep, aangezien een groepsgesprek ruimte en gelegenheid biedt om ervaringen te delen, meningen te uiten en daarover in discussie te gaan (Baarda et al., 2018; Verhoeven, 2018). Daarbij is gebruik gemaakt van een interviewleidraad, zodat de onderwerpen die van belang zijn aan de orde komen (Baarda et al., 2018). Er is gekozen voor een diepte interview, met een half gestructureerde vorm, om de respondenten voldoende ruimte te geven hun kennis en ervaringen te delen (Baarda et al., 2018; Verhoeven, 2018). Hoofd- en deelvragen zijn van tevoren bedacht en deze hebben de respondenten per email gekregen. Deze interviewleidraad is terug te vinden in de bijlagen Via internet, de nieuwsbrief van Gezinshuis.com en contacten vanuit de Christelijke Hogeschool Ede zijn respondenten meermaals benaderd. Het oorspronkelijke plan was om de groep te organiseren met vijf tot zeven deelnemers. In de praktijk bleek het lastig te zijn om gezinshuisouders bereid te vinden hun medewerking te verlenen. Uiteindelijk heeft dit geleid tot een kleinere focusgroep van twee gezinshuisouders. Vanwege de corona maatregelen, is er voor gekozen om het gesprek via Teams te laten plaatsvinden. De respondenten hebben van tevoren een *informed consent* ontvangen (Baarda et al., 2018). Deze is opgenomen in de bijlagen.

Respondenten	Hoelang een gezinshuis	Leeftijd gezinshuiskinderen
Gezinshuisouder 1	6 jaar	16, 15 en 11 jaar
Gezinshuisouder 2	1,5 jaar	16, 14, 12 en 11 jaar

2.2 Data analyse

De gehouden interviews, van de speltherapeuten, de expert en de focusgroep, zijn anoniem getranscribeerd. Het analyseren van alle verzamelde data heeft plaats gevonden door middel van het coderen van de transcripten om zodoende de data te kunnen typeren en toegankelijk te maken. (Baarda et al., 2018; Verhoeven, 2018). De eerste drie interviews zijn eerst open en vervolgens axiaal gecodeerd (Baarda et al., 2018; Verhoeven, 2018). De overige interviews zijn voornamelijk axiaal gecodeerd, tenzij bleek dat de axiale code niet passend was en het toevoegen van een open code noodzakelijk was. Bij het coderen is gebruik gemaakt van het programma ATLAS. ti. Als laatste zijn de

axiale codes met elkaar in verband gebracht door het zogenoemd selectief coderen (Verhoeven, 2018). Vervolgens zijn een vijftal kernlabels geformuleerd, te weten: voorwaarde om met metaforen te werken, hoe worden metaforen zichtbaar, het metaforisch domein, effecten en werkzame mechanismen en metaforen gebruiken door gezinshuisouders. Het transcript van het focusgroep gesprek is op dezelfde wijze gecodeerd, namelijk open, axiaal en selectief en heeft de volgende kernlabels opgeleverd: metaforen in het dagelijks leven, voorwaarden om metaforen te gebruiken, voordelen van het gebruik van metaforen en grenzen aan de inzet van metaforen. De transcripten van alle interviews en de labelschema's zijn vermeld in het bronnenboek.

2.3 Validiteit en betrouwbaarheid

Om de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek te vergroten, zijn meerdere onderzoeksmethoden toegepast, ook wel triangulatie genoemd (Baarda et al., 2018). Daarnaast heeft een medestudent twee keer een gedeelte van een interview gecodeerd aan de hand van de axiale codes met als doel om een zo hoog mogelijk percentage overeenstemming te verkrijgen, de zogenoemde interbeoordelaarsbetrouwbaarheid (Verhoeven, 2018). De overeenstemming was bij het eerste gedeelte honderd procent en bij het tweede gedeelte zestig procent. In gesprek zijn de niet overeenkomende fragmenten vergeleken. Verschillen in codering kwamen voort uit verschillende interpretaties van de formulering van de axiale codes. Daarnaast bleken een aantal codes elkaar op inhoud te overlappen.

De vragen die tijdens de interviews, zowel bij de speltherapeuten als de expert gesteld zijn, zijn gebaseerd op de uitkomsten van het literatuuronderzoek. Ook de interviewleidraad die gebruikt is bij het focusgroep gesprek, is eveneens gebaseerd op de uitkomsten van het literatuuronderzoek en de uitkomsten van de interviews met de speltherapeuten. Om de genoemde begrippen meetbaar te maken is zorgvuldig gekozen voor een heldere omschrijving (begripsvaliditeit), waarbij achteraf geconcludeerd moet worden dat de definitie van het begrip metaforen niet duidelijk was (Verhoeven, 2018). Om de betrouwbaarheid te vergroten zijn zowel de interviews als het focusgroep gesprek, met instemming van de respondenten, opgenomen. Hiervoor is gebruik gemaakt van een *informed consent* (Baarda et al., 2018). Daarnaast is een proefinterview gehouden ter verhoging van de betrouwbaarheid (Verhoeven, 2018).

3 De werkzame mechanismen van metaforen

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft vanuit de literatuur wat de werkzame mechanismen van metaforen binnen speltherapie zijn. Het blijkt echter dat in de wetenschappelijke literatuur weinig bekend is over speltherapie bij adolescenten en evenmin over het gebruik van metaforen bij deze doelgroep. Om die reden is, naast wetenschappelijke literatuur over speltherapie, gebruik gemaakt van (wetenschappelijke) literatuur over het gebruik van metaforen en is onderzocht wat daarin de overeenkomsten zijn met speltherapie.

3.2 Wat zijn metaforen

In het dagelijks leven wordt veel gebruik gemaakt van metaforen en beeldspraak. Niet alleen in verhalen, spookjes en mythen, maar ook in hoe we spreken, denken en handelen spelen metaforen een rol (Kempeneers, 2005; Lakoff & Johnson, 2003).

Metaforen verwijzen naar symbolische situaties. De term metafoor stamt af van het Griekse woord 'metapherein', wat overdragen of transporteren betekent. Een nieuwe betekenis, ontstaan in het onbewuste wordt overgedragen naar het bewuste (Kempeneers, 2005). Bij het gebruik van een metafoor spelen woord en beeld op elkaar in waardoor er andersoortige informatie ontstaat dan wanneer alleen taal wordt gebruikt. Taal is aan regels gebonden, terwijl beelden hun eigen ordening kennen. Beelden kunnen een diepere indruk achterlaten dan gesproken taal doordat meerdere zintuigen geprikkeld worden (Nederhof & Vane, 2009). Wanneer mensen gebeurtenissen ervaren, doen ze dat door alle zintuigen, zoals: horen, zien, ruiken, proeven en voelen tegelijkertijd te gebruiken. Taal schiet tekort om deze ervaringen adequaat over te brengen, omdat taal lineair is terwijl ervaringen meerdimensionaal zijn (Gallo-Lopez & Schaefer, 2005).

Ook neurologisch zijn er verschillen tussen gesproken woorden en beelden. Taal zit in de linkerhersenhelft, het gebied van de cognitie. Metaforen doen een beroep op het limbische systeem, het gebied van de emotie, wat zit in de rechterhersenhelft. Dit is het gebied van de creativiteit, fantasie en het intuïtieve, maar ook van emoties, angsten en traumatische herinneringen (Kempeneers, 2005; Gallo-Lopez & Schaefer, 2005; Kerseboom, 2011).

3.3 Het gebruik van metaforen in speltherapie

Terwijl de meeste andere vormen van therapie een zekere mate van emotioneel begrip en verbale uitdrukkingmogelijkheden vereisen, is speltherapie daar niet afhankelijk van (Boyle-Toledo, 2019). Het symbolische spel van kinderen is een metafoor van hun mentale representaties (Chesley, Gillett & Wagner, 2008). Met speelgoed wordt een verhaal verteld en dat is het uitgangspunt voor de communicatie tussen kind en therapeut. (Hellendoorn, et al., 1992; Kerseboom, 2011). De metafoor in het spel verwijst naar een symbolische situatie en maakt daarmee niet alleen verbinding tussen de innerlijke en uiterlijke wereld, maar kan ook leiden tot integratie van de beide hersenhelften (Bohlmeijer, 2007; Nederlof & Vane, 2009; O'Connor, Schaefer & Braverman, 2016). Door het gebruik van metaforen ontstaat toegang tot de wereld van de verbeelding, waardoor ruimte ontstaat voor innerlijke ervaringen (Goudswaard & Veenbaas, 2012).

Net zoals in de wereld van (metaforische) verhalen, speelt spel zich af in een aparte ruimte, het metaforisch domein, waarbij sprake is van een andere realiteit en andere regels. Het alsof-spel is als een tussengebied, een intermediaire ruimte tussen twee werelden; de werkelijke wereld en de fantasiewereld. Spel geeft ruimte aan de fantasie en heeft tegelijkertijd de realiteit nodig als basis. Dit is een breekbaar evenwicht tussen echt en niet-echt en het kan verstoord raken wanneer de

werkelijkheid zich teveel opdringt en de cognitie blijft overheersen of wanneer de werkelijkheid naar de achtergrond verdwijnt en fantasie de overhand krijgt, waardoor grenzen vervagen (Groothoff, Jamin, de Beer- Hoefnagels, 2010; Goudswaard & Veenbaas, 2012; Kempeneers, 2005).

Bij jonge kinderen is spel een belangrijk onderdeel van het dagelijks leven. Met het ouder worden neemt spel meer de vorm aan van een hobby, sport, of andere invulling van vrije tijd (Jahagirdar & Joshi, 2011). Toch is het zeker mogelijk om speltherapie toe te passen bij adolescenten, ondanks het feit dat er minder bekend is over de effecten van speltherapie bij oudere kinderen (Gallo-Lopez & Schaefer, 2005; Lin & Bratton, 2015).

3.4 Metaforen en adolescenten

Het woord adolescentie wordt gebruikt voor de periode tussen kindertijd en volwassenheid. Kenmerkend in deze fase van het leven is het ontwikkelen van een eigen identiteit (Gallo-Lopez & Schaefer, 2005; de Wit, van der Veer & Slot, 1995). Wat betreft de cognitieve ontwikkeling wordt een begin gemaakt met abstract denken. Het wil echter niet zeggen dat jongeren hiertoe in staat zijn, zeker als er sprake is van sociaal- emotionele, gedragsmatige of cognitieve problemen (Baggerly, Ray & Bratton, 2010; Gallo-Lopez & Schaefer, 2005). Spel is meer concreet dan abstracte woorden en kan de kloof tussen concrete ervaringen en het abstracte denken overbruggen (Baggerly, Ray & Bratton, 2010; Landreth, 2012). Woorden kunnen een gevoel van schaamte oproepen, terwijl spel en andere creatieve uitingen (muziek, beeldhouwen, verhalen, e.d.) manieren zijn om op een veilige afstand in contact te komen met de gevoelens en beleving van de adolescent (Chesley, et al., 2008; Gallo-Lopez & Schaefer, 2005; Hellendoorn et al., 1992). In symbolische taal worden onbewuste gedachten en gevoelens geuit en wordt weerstand verminderd (Terr, 2012; Quackenbush, 2008). Tegelijk biedt speltherapie de mogelijkheid ook voor oudere kinderen om terug te kunnen gaan naar een eerder ontwikkelingsniveau om iets door te werken dat zich in een eerder ontwikkelingsstadium heeft afgespeeld (O'Connor et al., 2016). Daarnaast kan spel helpend zijn bij het opbouwen van relaties. Deelname aan een sport of spel met anderen is vaak een opmaat voor meer intieme interacties (Gallo-Lopez & Schaefer, 2005).

3.5 Materialen

Binnen speltherapie is het verbeeldend spel een belangrijke therapeutische factor. Adolescenten zouden dit echter als niet meer passend bij de leeftijd kunnen ervaren. Er zijn evenwel andere vormen van verbeelden, verwant aan speltherapie, die meer geschikt zijn voor adolescenten, waardoor metaforen zichtbaar kunnen worden (Chesley et al., 2008; Gallo-Lopez & Schaefer, 2005; Hellendoorn et al., 1992). Deze worden hieronder beschreven.

3.5.1 Verhalen en sprookjes

Diverse psychotherapeutische richtingen maken gebruik van verhalen en metaforen, zoals onder meer de narratieve benadering, systeemtherapie, NLP en de gestalttherapie (O'Connor, et al., 2016; Kempeneers, 2005). Er zijn vele soorten verhalen zowel persoonlijke verhalen als ook verhalen uit de traditie van culturen door de eeuwen heen. Verhalen helpen om betekenis te geven aan het leven (Bohlmeijer, 2007).

Binnen speltherapie kan evenzo gebruik gemaakt worden van het vertellen van (metaforische) verhalen. Een verhaal van een kind wordt beantwoord met een therapeutisch tegenverhaal, waarbij het er niet om gaat het verhaal van het kind te corrigeren, maar om het verhaal een andere, meer gezonde wending te geven en nieuwe perspectieven en vaardigheden te scheppen (Hellendoorn, et al., 1992; Kerseboom, 2011; Pehrsson, 2006/2007). Naast de verhalen van het kind of de therapeut, kan ook gebruik gemaakt worden van bestaande boeken of poëzie (Chesley et al., 2008).

Ook een sprookje wordt beschouwd als een verhaal. De inhoud daarvan staat niet in verband met een historische gebeurtenis, maar behoort tot het rijk van de verbeelding. Kenmerkend voor sprookjes is het optimisme; ze lopen immers altijd goed af. Het goede overwint het kwade. Sprookjes zijn bij uitstek bruikbaar binnen de intermediaire ruimte. Binnen deze ruimte ontstaat de mogelijkheid om verhalen, beelden en symbolen te exploreren en nieuwe betekenissen te ontdekken (Spingaer, 2005).

3.5.2 Zand

Het zandspel is toepasbaar zowel bij kinderen als adolescenten (O'Connor, et al., 2016). Kenmerkend voor zand is de zintuiglijke ervaring met het vormloze materiaal zelf, het zogenoemde sensopathisch spel. Vroege traumatische ervaringen zijn met name sensorisch van aard. Voor kinderen met trauma's en hechtingsproblemen betekent het dat door een goede afstemming van het sensopathisch spel reparatie kan plaatsvinden, zowel interpersoonlijk als relationeel. Belangrijk is dat er een goede inschatting wordt gemaakt of er voldoende basis is om het zandspel aan te kunnen Groothoff et al, 2010).

Daarnaast biedt zand ook de mogelijkheid om met verschillende voorwerpen een thema te verbeelden (Groothoff et al., 2010). Het zandspel stelt in staat om op een veilige afstand met concrete voorwerpen abstracte ideeën en zorgen metaforisch uit te drukken. In tegenstelling tot jongere kinderen kunnen adolescenten nadenken en spreken over de betekenis van wat in het zand is uitgebeeld (O'Connor, et al., 2016). Door het exploreren en veranderen van het beeld kunnen nieuwe betekenissen gevonden worden. Een nadeel van zand kan zijn dat het snel weer vervormt waardoor de metafoor verandert (Chesley et al., 2008; Even & Armstrong, 2011; Gallo-Lopez & Schaefer, 2005).

3.5.3 Spellen en games

Uit meerdere onderzoeken blijkt dat het gebruik van games en spellen in therapie effectiever is dan traditionele praattherapie. Het doen van een activiteit creëert afstand tussen de jongere en zijn emoties, waardoor juist de verwerking van emotionele gebeurtenissen bevordert wordt (Gotay, 2013). Daarnaast biedt spel plezier en versterkt de verbondenheid (O'Connor, et al., 2016). De zachte confrontatie van een spel, maakt dat gedrag beter bespreekbaar is (Gaines, Berkovitz & Kohn, 2000).

3.5.4 Overige materialen

Kleien, schilderen, tekenen en muziek maken zijn eveneens geschikte werkvormen, temeer als een kind moeilijk tot spelen kan komen. Door het gebruik van concrete materialen ontstaat de mogelijkheid om met een bepaalde afstand non verbale metaforen te creëren (Chesley et al., 2008; Gallo-Lopez & Schaefer, 2005; Hellendoorn et al., 1992).

3.6 Wat zijn de werkzame mechanismen van metaforisch spel volgens de literatuur?

Het meest belangrijke werkzame mechanisme in speltherapie zowel met kinderen als met adolescenten is de therapeutische relatie (Gallo-Lopez & Schaefer, 2005). Veiligheid, warmte, empathie en een niet oordelende houding zijn belangrijke ingrediënten voor het opbouwen van een goede band en zijn van cruciaal belang in het therapieproces. (Crenshaw, Brooks & Goldstein, 2018; Crenshaw & Kenney-Noziska, 2014). Naast deze algemeen werkzame mechanismen worden in de literatuur ook specifieke mechanismen beschreven, zoals hieronder weergegeven. Er dient echter wel te worden opgemerkt dat er relatief weinig onderzoek heeft plaats gevonden naar de effectiviteit daarvan alsmede wat betreft het gebruik van verbale en non-verbale metaforen bij kinderen (Chesley et al., 2008; Lin & Bratton, 2015). Tevens is er een discussie gaande over de rol van algemeen werkzame

factoren ten opzichte van specifieke werkzame mechanismen, waarbij blijkt dat dat algemene werkzame factoren wellicht net zo belangrijk zijn als specifieke werkzame mechanismen (Groothoff, et al., 2010). Dit hoeft overigens niet te betekenen dat (specifieke) interventies niet werkzaam zouden zijn, maar wel dat de kennis daarover beperkt is (Groothoff et al, 2010; Van Yperen, Van der Steege, Addink & Boendermaker, 2010 ; Van Yperen et al., 2017).

3.6.1 Opbouwen relatie

Het gebruik van metaforen kan de therapeutische band bevorderen, omdat het een positieve relatie tussen kind en therapeut ondersteunt. De therapeutische boodschappen in de metafoor versterken een veerkrachtige mindset. Sommige kinderen en jongeren zijn ook meer bereid te luisteren als er gecommuniceerd wordt via verhalen en metaforen, omdat directe confrontaties op die manier worden vermeden. De metaforen die een kind gebruikt dienen als bron van informatie over de innerlijke wereld van een kind, aangezien metaforen geworteld zijn in de eigen geschiedenis. Deze informatie is nodig om realistische doelen en verwachtingen te stellen en geloof in verandering te stimuleren (Crenshaw et al., 2018; Lyddon, Clay, & Sparks, 2001).

3.6.2 Verhulling

Speltherapie is gebaseerd op de gedachte dat het spel wat een kind laat zien betekenisvol is en dat in het spel belangrijke dingen worden uitgedrukt (Hellendoorn et al, 1992). Zowel in spel als in het werken met metaforen staat het beeld centraal. Er vindt geen duiding of oordeel plaats (Nederhof & Vane, 2009). De therapeut communiceert binnen de spelbeelden, waardoor verdere ontplooiing van het spel bevorderd wordt (Groothoff et al., 2010; Hellendoorn et al, 1992). Kinderen zijn zich cognitief niet bewust van de symbolische weergave van hun spel (Landreth, 2012). Juist deze verhulling biedt veiligheid (Kerseboom, 2011). Gevoelens en gedachten worden op een indirecte en niet-bedreigende manier geuit (Chesley et al., 2008; Gallo-Lopez & Schaefer, 2005). Metaforen kunnen helpend zijn om toegang te krijgen tot emoties die eerder onuitgesproken, of zelfs niet herkend zijn (Lyddon et al., 2001). Spel biedt de mogelijkheid om binnen een relatief vertrouwde en veilige omgeving het onbekende te exploreren (Groothoff et al., 2010).

3.6.3 Controle

Kinderen zijn niet altijd in staat om woorden te geven aan hun emoties. Woorden kunnen tekort schieten of een angstige gevoel oproepen (Chesley et al., 2008). Kinderen kunnen in hun leven de ervaring hebben weinig of geen controle te hebben. In spel kan het kind ervaren weer controle te hebben door steeds opnieuw de gebeurtenis uit te spelen en eventueel de uitkomst te veranderen of om te keren (Boyle-Toledo, 2019; Chesley et al., 2008; Landreth, 2012). Spelen stelt een kind in staat om beheersbare gebeurtenissen te creëren binnen een denkbeeldig kader waarin ook negatieve emoties vrij geuit kunnen worden en angst verminderd wordt (Capurso & Pazzagli, 2016).

3.6.4 Nieuwe perspectieven

Het metaforische gebruik van spel wordt gebruikt om therapeutische verandering bij kinderen in gang te zetten (Chesley et al., 2008). Spel draagt bij aan het verwerven van inzicht in opgedane ervaringen (Chesley et al., 2008). Door het gebruik van de verbeelding ontstaat een nieuwe werkelijkheid (Goudswaard & Veenbaas, 2012). Onbewuste zoekprocessen worden op gang gebracht. Door in het verhaal of het beeld te kruipen ontstaat een innerlijk weten, neemt het probleemoplossend vermogen toe en worden nieuwe mogelijkheden gecreëerd (Bohlmeijer, 2007; Lyddon et al., 2001; Nederhof & Vane, 2009). De ruimte van de metafoor biedt een uitweg in vastgelopen situaties (Goudswaard & Veenbaas, 2012). Dit geldt eveneens voor speltherapie. Metaforisch spel bevordert het flexibel

(divergent) denken en het vermogen om affectief beladen informatie op een andere manier te ordenen. Hierdoor worden oplossingsmogelijkheden en coping strategieën ontwikkeld. Kinderen worden gevormd door de verhalen die ze spelen. Door de vrijheid die binnen spel wordt ervaren, ontstaat ruimte om originele oplossingen te bedenken en nieuwe ontdekkingen te doen (Capurso & Pazzagli, 2016; Groothoff et al., 2010).

3.6.5 Hoop

Metaforen boren hulpbronnen aan waardoor moedeloosheid kan veranderen in hoop (Kempeneers, 2005). Twijfel, wanhoop en pessimisme worden vervangen door optimisme en een gevoel van persoonlijke controle (Crenshaw et al., 2018). Als het onbewuste in staat is om een beeld te scheppen over iemands innerlijke situatie, dan kan het ook op zijn wijsheid vertrouwen voor het aanreiken van een uitweg (Bohlmeijer, 2007).

3.7 Samenvatting

In het dagelijks leven wordt veel gebruik gemaakt van metaforen en beeldspraak. In ons spreken, denken en handelen spelen metaforen een rol. Ook binnen speltherapie wordt gebruik gemaakt van metaforen. De metafoor in het spel verwijst naar een symbolische situatie en door het gebruik van metaforen ontstaat toegang tot de wereld van de verbeelding. Spel is meer concreet dan abstracte woorden en maakt het mogelijk om op een veilige afstand in contact te komen met de gevoelens en beleving niet alleen bij kinderen, maar ook bij adolescenten. Diverse werkvormen en materialen zijn daarvoor geschikt, zoals het werken met verhalen, zand, spellen en games. Vanuit de literatuur blijkt dat de houding van de therapeut het belangrijkste algemeen werkzame mechanisme is. Er zijn ook specifieke werkzame mechanismen te noemen, te weten: het opbouwen van een relatie, de verhulling, controle, nieuwe perspectieven en hoop. Daarbij dient wel te worden opgemerkt dat wetenschappelijk onderzoek naar de werkzaamheid beperkt is.

4 Resultaten interviews speltherapeuten

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de interviews met de speltherapeuten en de expert beschreven, behorend bij de deelvraag: wat zijn volgens speltherapeuten werkzame mechanismen bij het inzetten van metaforen bij jongeren en hoe gebruiken zij metaforen binnen de therapie? Uit de interviews blijkt dat de meningen over het begrip en het gebruik van metaforen uiteenlopend zijn. Daarnaast is gebleken dat de ervaringen met jongeren in de leeftijd van tien tot twintig jaar beperkt zijn, waardoor het soms lastig was om vragen concreet te beantwoorden.

Uit de analyse van de interviews zijn een aantal thema's naar voren gekomen, namelijk: voorwaarde om met metaforen te werken, hoe worden metaforen zichtbaar, het metaforisch domein, effecten en werkzame mechanismen en metaforen gebruiken door gezinshuisouders. Ter afsluiting van het hoofdstuk volgt een korte samenvatting.

4.2 Voorwaarden om met metaforen te werken

Om metaforen op een goede manier te kunnen gebruiken, zijn er voorwaarden waar aan moet zijn voldaan, zo blijkt uit de interviews met de speltherapeuten.

4.2.1 Aansluiten bij de jongeren

Volgens de respondenten is een belangrijke voorwaarde om met metaforen te werken dat het aansluit bij de persoon. Als dat niet gebeurt, ontstaat er geen contact en heeft het ook geen effect (1.35, 1.36, 7.5, 8.6, 8.18). *“En als dat een jongere is die helemaal in die gamewereld zit, nou dan zit er niks anders op dan in die gamewereld te duiken”*, aldus een van de respondenten (2.8). Om te kunnen aansluiten is het van belang om bij aanvang van de therapie eerst zorgvuldig te observeren, te verkennen en te ontdekken hoe iemand communiceert. (2.9, 3.11, 3.45, 7.1).

4.2.2 Metaforen vanuit de jongeren zelf

De meeste speltherapeuten geven aan dat zij het kind of de jongere volgen en niet zelf een metafoor bedenken, omdat zij zien dat de metafoor ontstaat in het spel. (1.27, 2.37, 3.15, 3.18, 3.46, 5.19, 5.21, 6.22). Daar komt bij dat een metafoor die een jongere zelf bedenkt het beste aansluit bij zijn leefwereld.

4.2.3 Metaforen begrijpen

Om met metaforen te werken, vinden sommige speltherapeuten het belangrijk dat iemand in staat is om de metafoor te begrijpen (3.4, 3.25, 3.34). *“Het vraagt natuurlijk wel een bepaalde manier van van denken en de ene kan dat gewoon wel en er zijn ook een aantal die dat gewoon echt niet kunnen”* (1.31). Er is een mate van intelligentie nodig om in de metafoor te komen en daarmee te kunnen werken (4.36). Het gaat hierbij om het bewust inzetten van een metafoor en niet over de metafoor die zichtbaar wordt in het spel. De meningen zijn hier echter wel over verdeeld. Er wordt ook gesteld dat begrip niet nodig is. *“Niet iedere boodschap hoeft meteen gesnapt te worden. Bovendien heb ik niet de illusie dat dat kan, want ik denk dat ieder verhaal iedere metafoor heeft voor iedereen zijn eigen betekenis”*, aldus Reinalda Kerseboom (8.8). Zowel kinderen als adolescenten begrijpen niet altijd waar ze in spel mee bezig zijn en dat hoeft ook niet (4.40). Het spel van een kind wordt aan het einde van een sessie niet uitgelegd. Als speltherapeut vertrouw je op de helende werking van spel. Dat geldt ook voor het gebruik van metaforen (8.9) Belangrijker dan begrijpen is wat een kind er zelf mee doet: *het*

moet die ander uitnodigen tot overdenken van zijn eigen gedrag of overdenken van zijn eigen overtuigingen...en hoe die dat doet, dat is aan de ander. Dat is helemaal niet aan jou (8.13).

4.2.4 Beperkingen

Werken met metaforen kent ook zijn beperkingen, volgens een aantal respondenten. Het gebruik ervan kan ook op weerstand stuiten (3.44). Het kan zijn dat iemand de zin en betekenis er niet van inziet en dan veroorzaakt de metafoor eerder onrust dan dat het helpend is (1.33). *“Maar als een metafoor eindeloos op dezelfde manier herhaald wordt, dan is het voor een kind ook wel frustrerend...want dit loopt vast” (3.17).*

4.3 Hoe worden metaforen zichtbaar

De respondenten maken gebruik van diverse materialen en werkvormen. De therapie beperkt zich niet tot de spelkamer, maar kan ook een plek in het bos, de sportschool of een vuurtje in de tuin zijn (1.9, 1.10, 5.36). De een geeft aan vaker een gesprekje te voeren (2.3, 3.1, 5.5, 6.8), terwijl anderen aangeven ook bij adolescenten veel gebruik te maken van spel (1.1, 4.3, 4.30).

4.3.1 Spelbeelden

Een van de werkvormen die wordt toegepast is het maken van spelbeelden (1.23, 2.7, 4.3, 4.13, 4.15, 6.3, 6.11). Soms wordt dit gedaan bij de start van een therapie (6.23). Te denken valt dan aan familieopstellingen of het gezin neerzetten met behulp van dieren. *“Familie neergezet in dieren, die heb ik bij allemaal gedaan en dat vinden ze heel leuk en dat kunnen ze ook heel goed” (6.25).* Maar ook ervaringen en herinneringen kunnen uitgebeeld worden door het neerzetten van een beeld. Allerlei soorten materialen worden hiervoor gebruikt, zoals: Playmobil, dieren, poppetjes, legermaterialen, maar ook bomen en stenen (1.23, 2.7, 3.20, 3.31, 3.32, 4.3, 4.13, 4.46, 6.3, 6.31, 7.6). Niet iedereen is overigens in staat om zelf een beeld neer te zetten. De steun van een therapeut kan dan helpend zijn (7.21).

4.3.2 Beeldende werkvormen

Verschillende speltherapeuten geven aan dat bij adolescenten films en games bij uitstek als metafoor kunnen fungeren. Samen games spelen, figuren uit een game schilderen of een vlog maken zijn werkvormen die dan kunnen worden ingezet (2.8, 2.19, 3.37, 8.18). Verder worden metaforen ook zichtbaar in tekeningen of schilderijen (2.4, 2.16, 4.5, 5.10, 7.3).

4.3.3 Sensopathische materialen

Sommige speltherapeuten zetten bewust sensopathische materialen in zoals zand, klei en verf om dichterbij het gevoel te komen (2.17, 3.10, 4.7). *“Ik heb er nu een die wil alleen tekeningen maken en vorige week heb ik die vingerverf laten doen en echt heel bewust om hem dan toch meer te laten voelen en meer naar binnen te brengen bij dat gevoel” (4.20).*

4.3.4 Talige werkvormen

Een veel voorkomende werkvorm is het schrijven van verhalen, het gebruik van (prenten)boeken en (kaart)spelletjes (1.22, 1.30, 1.48, 2.20, 3.28, 3.38, 4.24, 4.25, 5.6, 6.13, 7.2, 7.7). *“Het nadeel van een verhaal is ja, je moet verrekke goed kunnen vertellen wil je een puber kunnen boeien” (1.49).*

Metaforische verhalen kunnen worden ingezet om iemand iets uit te leggen, ander gedrag aan te leren of om iemand inzicht te geven in zijn belemmerende overtuigingen. Het is wel van belang dat er binnen

het verhaal een keuzemogelijkheid is en dat het kind wordt uitgenodigd om zijn eigen oplossingen te bedenken, volgens Reinalda Kerseboom (8.15, 8.16). Zij zegt daarover: *“maar ik denk dan altijd dat er ook nog een mogelijkheid dat ze dat op hun eigen manier verzinnen en daartoe moet je wel prikkelen. En dat geldt helemaal als je een verhaal maakt omdat je beperkende, belemmerende overtuigingen wilt veranderen”* (8.17). Door een woord of een verhaal vormt iemand ook beelden. Anders dan bij een spelbeeld zijn deze beelden intern en niet zichtbaar (8.32).

4.3.5 Verbale interventies

Het blijkt uit de interviews dat bij jongeren veel werkvormen ondersteunt worden met verbale interventies (2.3, 2.33, 3.1, 4.8, 5.13, 6.8, 7.29). Spel en gesprek wisselen elkaar af, maar ook in gesprekken kunnen metaforen een rol spelen (3.1, 5.13). De ervaring is dat metaforen bij de een middel is om in gesprek te gaan, terwijl dat voor een ander te kwetsbaar is (6.29, 7.29, 7.30).

4.4 Het metaforisch domein

Alle respondenten hebben in meer of mindere mate ervaring met oudere kinderen in speltherapie. Jongeren laten in tegenstelling tot kinderen minder vaak verbeeldend spel zien, uitzonderingen daargelaten (1.2, 4.14, 4.53, 6.2). De realiteit loslaten en in het spel komen is bij jongeren moeilijker dan bij kinderen: *“het spel is toch tussen de fantasie en de realiteit in en dat, daar in dat stuk moet je komen, zeg maar”* (5.28). Als jongeren wel verbeeldend spel laten zien, is dat op een andere manier, omdat ze zich meer bewust zijn van de reden waarom ze naar therapie komen, aldus een van de speltherapeuten (5.5).

4.4.1 Werken in de verhulling

De respondenten geven aan dat het stimuleren van metaforisch spel gebeurt door aan te sluiten in de verhulling (1.42, 4.37, 6.14). Adolescenten hebben, meer dan jonge kinderen, ondersteuning nodig om in de verhulling te blijven, volgens een aantal respondenten (4.18, 5.27, 6.9). Dit kan gestimuleerd worden door het uit te leggen, het spelen voor te doen en te communiceren binnen het beeld (3.18, 4.18). In de verhulling kunnen emoties worden geuit of onder woorden worden gebracht: *“in dat spelbeeld...zie je dan eigenlijk zijn ervaring weerspiegeld, maar zie je ook dat het kan helpen om een herinnering te delen”* (2.13, 3.21, 3.22, 4.37). Bij jongeren kan werken in de verhulling ook betekenen dat ze een enkel woord gebruiken, wat symbool staat voor een situatie of gevoel. *“Ik krijg een punthoofd. Ik voel dat ik een punthoofd ga krijgen. Dat is ook een soort verhulling, zeg maar”* (2.27). In de verhulling kan iemand laten zien hoe moeilijk hij of zij het heeft en dat maakt de verhulling ook kwetsbaar. Het is belangrijk, volgens de speltherapeuten, om daar voorzichtig mee om te gaan (2.10, 6.26). Jongeren die moeite hebben met afstand en nabijheid, kunnen door het gebruik van een metafoer, dus in de verhulling, de afstand scheppen die nodig is en tegelijkertijd nabijheid zoeken (2.26).

Er zijn meerdere opvattingen over het al dan niet in de verhulling blijven. Sommige respondenten geven aan dat het soms nodig is om uit de verhulling te gaan (3.41). Een van de speltherapeuten omschrijft een metafoer als een soort masker wat af moet wil men echt in contact komen. *“Ja, want de metafoer is een verhulling nog steeds hè en die verhulling is een verhulling van wat?...En als je, als je een echte relatie aan wilt gaan, je kunt niet steeds in de verhulling blijven als je echt van hart tot hart wil komen”* (2.25). Een andere speltherapeut heeft de ervaring dat jongeren er soms zelf om vragen: *“maar, maar eentje zei ook: waarom doe je zo moeilijk? We kunnen toch ook gewoon euh gewoon zeggen hoe het zit?”* (6.18, 6.43). Anderzijds wordt ook gesteld dat het niet nodig is om de verbinding met de realiteit te maken ook niet bij jongeren, omdat de kracht van het spel dan

verloren gaat. (4.29, 4.28). *“Als kinderen lekker spelen zeg je toch ook niet: nou het is allemaal nep hoor, is niet echt zo. Dan stopt het spel, dan is het klaar met het feest, dus dat doe je ook niet”* (4.29). Niet elke jongere is bovendien ook in staat om de link met de werkelijkheid te leggen (3.42). Reinalda Kerseboom is ook van mening dat het niet nodig is om de verbinding met de werkelijkheid te leggen. Door het spel of het verhaal uit te leggen, gaat de kracht van wat het beeld met de ander doet verloren: *“in het verhaal is vader leeuw naar het eiland bajes gebracht. Die kan, maar tegen een kind in de werkelijkheid zeggen: “jouw vader zit in de bak”, kan niet”* (8.24, 8.27).

4.4.2 Cognitie en gevoel

In het spel worden metaforen van het dagelijks leven zichtbaar (1.46, 3.30, 3.41). Tegelijkertijd wordt door het werken met beelden ook een diepere laag aangeboord. Zoals een van de speltherapeuten zei: *“beelden gaan voorbij het verstand en raken het hart...en daar waar het hart geraakt wordt, daar gaat de nieuwe ervaring komen”* (7.18). Het gaat niet alleen om gedrag of cognitie, maar juist om de beleving en de innerlijke wereld van de jongere (4.19, 4.48, 5.19, 6.32, 7.18). Innerlijke overtuigingen spelen zich met name op gevoelsniveau af en dan volstaat een cognitieve benadering niet. Metaforen en beelden sluiten aan bij dat gevoel (7.34, 7.35). Tegelijkertijd wordt gezegd dat het gebruik van de cognitie wel nodig is om gedragsverandering te weeg te brengen (8.28).

4.5 Effecten en werkzame mechanismen

De vraag naar effecten en werkzame mechanismen van metaforen bleek een lastige te zijn, vanwege het feit dat het relatief abstracte begrippen zijn. De meeste respondenten denken vanuit concrete voorbeelden en staan minder stil bij de effecten of werkzame mechanismen van speltherapie. Een van de werkzame mechanismen van metaforen die vanuit de literatuur naar voren komt, is het werken in de verhuiling. Dit wordt door de meeste speltherapeuten niet omschreven als werkzaam mechanisme, maar eerder als een vanzelfsprekende werkwijze. Metaforen worden gezien als een belangrijk hulpmiddel, maar tegelijkertijd geeft een van de speltherapeuten ook aan dat niet altijd duidelijk is wat precies het werkzame mechanisme is. Het is soms niet duidelijk waardoor de verandering ontstaat; meerdere factoren kunnen daarin een rol spelen (1.25).

4.5.1 Basishouding therapeut

De cliënt centered basishouding van volgen, afstemmen en werken zonder oordeel wordt gezien als een belangrijke voorwaarde en algemeen werkend mechanisme binnen de therapie (1.40, 2.14, 4.34, 4.38, 4.43, 5.12, 5.16, 7.31). *“Dus het zijn niet de grote interventies, maar wel ja hoe je in je houding of ehh ja mogelijk maakt. En ik denk toch heel erg de basishouding dat dat echt het belangrijkste is”* (5.16).

4.5.2 Effecten van metaforen

Het werken met metaforen resulteert in verschillende effecten volgens de respondenten. Een van de speltherapeuten bracht het als volgt het onder woorden: *“en dan zie je wel hoe krachtig zo’n metafoor kan en mag zijn”*(1.34). Het beeld spreekt voor zich en komt regelmatig terug in de therapie, waardoor er een proces op gang komt (1.50). Verder wordt genoemd dat metaforen weerstand doorbreken (7.27), inzicht geven (6.21, 7.26, 7.28) en hoop bieden (7.26, 8.7). Reinalda Kerseboom voegt daar aan toe dat het communiceren in metaforen sneller gaat. Door de metafoor wordt de ander aan het denken gezet en dan is een uitgebreide uitleg niet nodig (8.3).

4.5.3 Gezien worden

In de metafoor laat het kind of de jongere iets zien van zijn belevingswereld. Acceptatie, herkenning en erkenning is belangrijk en wordt genoemd als werkzame mechanisme (2.23, 3.39, 4.22, 5.25). Een van de respondenten zegt daar het volgende over: *“Dan ehh denk ik dat een een metafoor ehh spelbeeld ehh binnen de speltherapie ehh de gelegenheid geeft om ehh woorden te geven ehh aan wat het beeld vertegenwoordigt....welke emoties dr in kunnen spelen....wat je ziet benoemen...waarmee je eigenlijk ehh denk ik een kind ehh de ervaring geeft dat het gezien wordt in zijn belevingswereld”* (3.39). Erkenning van de pijn hoort bij de metafoor, en dat mag je niet wegpoetsen, aldus de expert (8.22).

4.5.4 Nieuwe inzichten en perspectieven

Het is van belang dat een metafoor de ander ruimte geeft om na te denken en eigen paden te vinden, volgens Reinalda Kerseboom (8.36). De respondenten geven aan dat metaforen de mogelijkheid creëren om tot andere inzichten te komen en te oefenen met nieuw gedrag (1.2, 1.28, 1.39, 2.22, 2.24, 3.40, 5.31). *“Want ze kunnen nieuwe dingen uitproberen zonder dat ze ook maar een risico lopen, dus ze leren nieuwe dingen, ze krijgen nieuwe inzichten en waardoor ze dus ook vaak sterker worden”* (4.44). Oude beelden maken plaats voor nieuwe beelden en dat leidt tot succes ervaringen (7.36). Nieuwe perspectieven kunnen ook ontstaan door in gesprek te gaan over het beeld. *“Als je bijvoorbeeld in spelbeeld neerziet, dan kun je heel veel chaos zien, maar je kunt ook in een hoekje wel iets hoopvols zien en daar kun je wel, daar kun je wel iets over zeggen”* (6.36).

4.5.5 Hoop

Reinalda Kerseboom geeft aan dat het essentieel is dat een metafoor hoop biedt (8.35). *“Wat is er mooier dan ehh zo’n verhaal terug te geven, maar dan op een manier dat het dragelijk wordt of hoop geeft of helend is...”* (8.7). Door de overige respondenten wordt dit niet als werkzaam mechanisme benoemd.

4.6 Metaforen gebruiken door gezinshuisouders

Er is aan de respondenten de vraag voorgelegd hoe gezinshuisouders metaforen zouden kunnen gebruiken in hun communicatie met de jongeren bij hen in huis. De meningen zijn daarover verdeeld. Naast de voordelen worden er ook risico’s gezien.

4.6.1 Bewust zijn dagelijks gebruik van metaforen

Reinalda Kerseboom geeft aan dat bewustwording van het feit dat in het dagelijks leven voortdurend metaforische taal gebruikt wordt, van belang is (8.26). *“Wij leven in metaforen. We kunnen niet anders dan communiceren in metaforen... dus alles wat wij zeggen, dat kan zelfs, ook gebaren zijn metaforen. Je beschrijft iets in termen van iets anders”* (8.1). Elk beeld of woord kan een bepaalde betekenis hebben en elk kind maakt daar zijn eigen voorstelling van (8.33).

4.6.2 Functies van metaforen

Volgens Reinalda Kerseboom kunnen metaforen een verschillend doel kunnen hebben. In de eerste plaats kan het ingezet worden als vorm van psychoeducatie; middels een vergelijking wordt iets uitgelegd (8.15). Ten tweede kan een metafoor ingezet worden om gedragsverandering te bewerkstelligen (8.16). Als derde kan een metafoor gebruikt worden om innerlijke overtuigingen en belemmeringen aan het licht te brengen. Dit is meer therapeutisch van aard (8.17).

4.6.3 Toepassen in gezinshuis

Volgens de meeste speltherapeuten zijn metaforen zeker te gebruiken in de communicatie. *“Dus als je iets in de verhulling kan gebruiken wat voor het kind die afstand schept die ze nodig heeft en tegelijkertijd die nabijheid creëert waardoor de ouder weet wat er aan de hand is, dat is subliem”* (2.28). Metaforen kunnen zichtbaar worden in het samen bezig zijn of activiteiten ondernemen die de band versterken (5.35, 6.40,). *“En ja, misschien is ook wel mooi om in de moestuin dingen te planten. Vind ik ook wel metaforisch...Er komt weer nieuw leven. Er is weer hoop”* (6.41). Ook fotokaarten, coaching kaarten en allerlei materiaal wat in het gezin aanwezig is, kan worden gebruikt (4.47, 6.37, 6.38, 6.42, 7.41). Het wordt gezinshuisouders wel aangeraden om zich hier verder in te scholen (1.45, 4.50, 7.42).

4.6.4 Twijfels over inzet gezinshuis

Een aantal respondenten plaatst kritische kanttekeningen over de inzet van metaforen in een gezinshuis. Er zijn grenzen aan wat van gezinshuisouders verwacht mag worden (2.41). Sommige speltherapeuten benoemen dat metaforen thuishoren binnen de veiligheid van de therapie en niet in de dagelijkse leefomgeving (2.39). Gezinshuisouders hebben in de eerste plaats een pedagogische en geen therapeutische taak, zo kwam uit het expert interview met Reinalda Kerseboom naar voren (8.5). Zij noemt een voorbeeld van een jongen in een pleeggezin: *in mijn verhaal voor dat jongetje heb ik niet gezegd: natuurlijk mag je overal eten vandaan halen, maar in het verhaal wat ik voor dat jongetje gemaakt heb, is een ontschuldiging gekomen voor het jatten van snoep. Er is niet, daar is het stukje van, maar het hoort eigenlijk niet hè, waar je nu bent mag je altijd vragen, die pedagogische kant die is er wel, maar die wordt veel minder belicht dan het ontschuldigen van het gedrag* (8.5). Een andere speltherapeut stelt dat het ook niet gaat om een therapeutische behandeling, maar om therapeutische vaardigheden en werkvormen die heel goed bruikbaar zijn in een gezinshuis (4.51).

4.7 Samenvatting

In de dagelijkse communicatie wordt veel metaforische taal gebruikt. Naast de dagelijkse metaforen, wordt er ook binnen speltherapie gewerkt met metaforen. Het is van belang dat de metafoor aansluit bij de jongere. Aansluiten is belangrijker dan begrijpen. Het is aan de persoon zelf wat hij er mee doet. Speltherapeuten maken gebruik van diverse werkvormen en materialen, zowel talig, beeldend als sensopathisch. Metaforisch spel en beelden vinden plaats in de verhulling. Sommige speltherapeuten zijn van mening dat het nodig is om de verbinding met de werkelijkheid te maken, anderen niet. Als werkzame mechanismen van metaforen ziet men: gezien worden, de verhulling, nieuwe inzichten en perspectieven, in beweging komen en hoop bieden. Over de inzet van metaforen door gezinshuisouders zijn de meningen verdeeld. Gezinshuisouders hebben een pedagogische en geen therapeutische taak. Anderzijds wordt gesteld dat therapeutische vaardigheden, waaronder de inzet van metaforen, zeker van pas komen.

5 Resultaten focusgroep gezinshuisouders

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de focusgroep met gezinshuisouders beschreven. Centraal staat de vraag: aan welke voorwaarden moet het gebruik van metaforen volgens gezinshuisouders voldoen om dit te kunnen toepassen in de communicatie met de jongeren die bij hen in huis wonen? De volgende onderwerpen komen in dit hoofdstuk aan bod: metaforen in het dagelijks leven, voorwaarden om metaforen te gebruiken, voordelen van het gebruik van metaforen en grenzen aan de inzet van metaforen. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een korte samenvatting.

5.2 Metaforen in het dagelijks leven

Alvorens in te gaan op wat nodig is om metaforen te kunnen inzetten, is stil gestaan bij het begrip metafoor, wat men ziet als kenmerkend voor metaforen en hoe gezinshuisouders metaforen toepassen in het dagelijks leven. Een metafoor wordt door de respondenten gezien als een vergelijking of een beeld om iets te verduidelijken. *Eigenlijk gebruik makend van een beeld om iets te verduidelijken* (1.1). Wat daarbij opvalt is dat een metafoor in eerste instantie als iets taligs en minder als beeldend wordt gezien (1.3). Daarnaast vinden zij het typerend voor metaforen dat het gebruik van een beeld helpt om met afstand naar een situatie te kijken (1.10). *Ja, ehh het kan eerst nog even wat meer buiten jezelf staan* (1.14). Metaforen vormen de brug om de wereld wat dichterbij te halen en abstracte dingen meer concreet te maken (1.15, 1.17). Tevens geven de gezinshuisouders aan dat zij in het dagelijks leven soms beelden en metaforen gebruiken. *We waren in de moestuin bezig bijvoorbeeld. Hadden we het over die zonnebloemzaadjes, van wat is nou zo mooi aan een zonnebloem, dat je die, dat die zich naar het tocht toekeert zeg maar...dat zijn dan wel van die beelden wat je gewoon graag gebruikt bij kinderen* (1.40). Ook maken zij gebruik van tekeningen, Bijbelverhalen of Playmobil poppetjes (1.9, 1.16, 1.23). Beide gezinshuisouders geven er de voorkeur aan als het spontaan gebeurt. *Maar het mooist is als het gewoon in, die gesprekken zijn er opeens* (1.39).

5.3 Voorwaarden om metaforen te gebruiken

Beide gezinshuisouders onderkennen de meerwaarde van het werken met metaforen. Er zijn echter volgens hen wel een aantal belangrijke voorwaarden.

5.3.1 Samenwerken met hulpverlening

Een goede samenwerking met betrokken hulpverleners of therapeuten wordt als essentieel gezien. Enerzijds omdat gezinshuisouders daar zelf weer nieuwe vaardigheden door kunnen leren en anderzijds om de transfer naar het dagelijks leven te maken (1.12). *Een van onze pleegdochters...werd heel erg geholpen met het beeld van en schildpad. En ehh ze kreeg daar ook een foto van mee naar huis met een aantal helpende gedachten...en zijn werd dus vergeleken met een schildpad die onder haar schild kruipt op het moment dat het spannend wordt...dat schild is echt keihard...de metafoor voor de muur die zij snel om zich heen bouwt...We hebben dat ook op haar kamer gehangen. Ze heeft dat vooral als hulpmiddeltje, zeg maar, op momenten dat het, dat het nodig is...en wij helpen haar dus soms ook even om haar aan te herinneren* (1.7). Hulpverlening en het dagelijks leven zijn geen gescheiden gebieden. Door als therapeut en gezinshuisouder met elkaar samen te werken, ook in de metafoor, sluit thuis en therapie beter op elkaar aan (1.12). *Ik heb soms zelfs het liefst dat ze bij mij*

over de vloer komen om de therapie te geven, omdat je denkt hier moet het straks ook, zeg maar, weer geoefend worden...Dan maak je het gewoon een soort eenheid (1.13).

5.3.2 Timing

Het is belangrijk om het juiste moment te kiezen. De ervaring leert dat als een jongere teveel vanuit emotie reageert, het niet werkt. Een van de gezinshuisouders geeft daar een voorbeeld van: *“toen heb ik met haar getekend en toen hebben we echt het voorbeeld gebruikt van ehh twee vestingen tegenover elkaar...met dikke muren en grote kantelen, waarbij dan ehh zij aan de ene kant van de muur zat en waarbij ze vanaf die kant, zeg maar, met pijlen aan het schieten was...Het was toen niet het goede moment, zat nog teveel in de emotie en zij had ook direct de link naar zichzelf gemaakt, dus zei ze: jawel, je, jullie willen mij weer ergens van beschuldigen” (1.23, 1.24).*

5.3.3 Aansluiten

Het is nodig dat de benadering van de gezinshuisouder aansluit bij wat voor de jongere op dat moment helpend is of wat past bij de persoon. Dat is per kind verschillend. De ene keer kan het een beeld zijn, de andere keer een meer talige metafoer en soms werkt het volgens hen helemaal niet om een metafoer te gebruiken (1.11, 1.26, 1.37, 1.49).

5.3.4 Openstellen

Het gebruik van metaforen vraag ook iets van de ontvanger. Men moet er ook voor open staan om te willen leren (1.43). Dit neemt overigens niet weg dat het beeld op een later moment in de herinnering terug komt en het dan wel aanslaat. *Het is ook een beetje een soort zaadje wat je misschien af en toe even ergens neerlegt. Waarvan je nog niet weet of het überhaupt ook gaat ontkiemen (1.44).*

5.4 Voordelen van het gebruik van metaforen

De beide gezinshuisouders zijn van mening dat het gebruik van metaforen, onder de juiste voorwaarden, zeker helpend kan zijn, omdat beelden op een andere manier doorwerken dan woorden (1.50).

5.4.1 Voordelen

In de praktijk merken gezinshuisouders dat sommige van de kinderen die bij hen wonen, moeite hebben om te verwoorden wat er in hen leeft (1.35). Een beeld komt op een andere manier binnen dan woorden en raakt de gevoelswereld. Het beeld spreekt voor zich en een gesprek is dan ook niet altijd nodig (1.45). Een van de gezinsouders geeft een voorbeeld over hoe ze tijdens het eten zagen dat een lupine in de tuin, die maar niet op wilde komen en waar veel zorg aan was besteed, werd op gegeten door een kauw. *“Ik denk wel dat het dingen zijn die bij hen binnenkomen en hoe, wat ze daar op dat moment, ga ik dat niet helemaal analyseren en bespreekbaar maken...zo’n beeld is wel wat je door kan zetten in je eigen gevoelswereld. Hoe iets je kan raken. Dat iets zomaar kapot kan gaan...dus zo is het wel in je dagelijks bestaan heel vaak aanwezig” (1.45).*

5.4.2 Effecten

Het effect van het gebruik van metaforen is dat met enige afstand naar de situatie gekeken kan worden, waardoor kinderen, met name met hechtingsproblematiek zich minder aangevallen voelen, aldus de gezinshuisouders (1.20). Het is minder direct en er ontstaat ruimte voor eigen interpretatie (1.21) Zoals een van de gezinshuisouder zei: *“het is niet meteen een recht toe recht aan pad, een kind kan zelf daarin ook nog zijn eigen gedachten ehh vormen en dat is niet goed of fout” (1.22).* Door het

gebruik van een beeld, is de benadering milder en minder veroordelend. *“Had ik nou maar een metafoor gebruikt, dan had ik het misschien iets vriendelijker kunnen laten overkomen”* (1.18). Beelden, verhalen, gelijkenissen dragen er toe bij dat jongeren zelf nieuwe inzichten opdoen. *O verrek, hé dit gaat over mij of hé dit gaat over de situatie die ik bij m’n vader en moeder had meegemaakt, zo iets* (1.19). Daarnaast ontstaan door het gebruik van metaforen nieuwe leermomenten en overtuigingen (1.43).

5.4.3 Laagdrempeligheid

Men ervaart dat voor sommige kinderen de drempel naar therapie hoog is en daarom zouden zij het soms prettig vinden als de hulp thuis gegeven wordt of als zij zelf meer zouden kunnen inzetten, waaronder het gebruik van metaforen en beeldende materialen (1.29, 1.34). Zoals een van de gezinshuisouders zei: *“ik zou het zo graag een beetje laagdrempelig willen maken, dat het in een soort ontspannen setting gaat...Dat het niet zo beladen is wanneer dan dan bij een therapie. Ik heb vaak kinderen die daar nogal allergisch voor zijn, zeg maar. Ja, dan denk ik van nou, daar zie ik dan juist kansen voor thuis”* (1.34).

5.5 Grenzen aan de inzet van metaforen

In de praktijk zijn er naast de mogelijkheden ook grenzen en beperkingen aan het gebruik van metaforen binnen het gezinshuis.

5.5.1 Beperkingen

Metaforen zijn, volgens de gezinshuisouders, niet voor alle jongeren geschikt om mee te werken. Beide hebben te maken met autistische kinderen en hebben de ervaring dat het dan juist niet werkt (1.4, 1.38) *Dus eigenlijk loop ik er ook weleens tegenaan als ik te beeldend iets breng, dan dan de communicatie juist daardoor na, ja eigenlijk bemoeilijkt wordt* (1.4). Anderzijds wordt er soms te veel taal gebruikt, waardoor de metafoor ook niet aansluit (1.3). Soms zijn er ook grenzen aan de mogelijkheden van kinderen door trauma’s of stoornissen, waardoor het niet lukt om met beelden of met woorden aan iets te werken. Een van de gezinshuisouders vertelde daar over: *“hij kan het gewoon niet handelen, de woorden niet, de de ehm dus ook beeldspraak, beeldgebruik...met tekeningen zijn we bezig geweest, dat werkte niet. We zijn met ehm ladders et kleuren bezig geweest...,maar als een kind met zo’n complex zit in zijn trauma of in zijn stoornis, ehm ik vind dat je dan soms ook wel een beetje nog machteloos staat met welk hulpmiddel, hulpmiddelen of welke manieren dan een kind kunt bereiken en dan is het ook de vraag of je ehh therapie ook in kunt zetten”* (1.26). Daarnaast zijn de gezinshuisouders van mening dat een bepaalde deskundigheid vereist is die speltherapeuten wel kunnen bieden en zij niet (1.33).

5.5.2 Scholing

Beide gezinshuisouders geven aan dat zij beperkt zijn in hun kennis en mogelijkheden om meer beeldend te werken of metaforen in te zetten. In de praktijk blijkt het niet makkelijk te zijn om iets te vinden wat aansluit: *“ik ben echt wel vaak op zoek naar wat is nou de goede ingang”* (1.29). Een boek lezen, of voorbeelden zien, zou helpend zijn, aldus de gezinshuisouders. *Ik zou het heerlijk vinden om inderdaad een boek met een aantal ideeën of dat soort hè nou dat te lezen. Dat mee te nemen in mijn rugzak en ehh dan haal je daar op dat moment wel wat uit als het dat nodig hebt* (1.46).

5.6 Samenvatting

De gezinshuisouders zijn van mening dat de inzet van metaforen van meerwaarde is, ondanks de beperkingen. Voorwaarden zijn wel dat er een goede afstemming en samenwerking met de betrokken hulpverlening is, zodat er meer integratie tussen therapie en thuis plaatsvindt. Daarnaast vinden zij het belangrijk dat de metafoor op het juiste moment wordt ingezet en dat de werkwijze aansluit bij de behoeften van de jongeren. Verder is het nodig dat de jongeren er zelf voor openstaan om op die manier te willen leren. Gezinshuisouders zien als effect van metaforen dat iemand zelf tot inzicht komt door met zekere afstand naar de situatie te kijken, waardoor ze het vervolgens kunnen toepassen op zichzelf. Beelden komen anders binnen dan woorden en raken de gevoelswereld. De gezinshuisouders hebben de ervaring dat door het gebruik van een metafoor er minder sprake is van een oordeel. Het biedt ruimte aan eigen interpretaties, waardoor nieuwe overtuigingen kunnen ontstaan. De gezinshuisouders geven wel aan dat meer scholing en voorbeelden nodig zijn om het gebruik van metaforen in de praktijk van alle dag te kunnen toepassen. Aangezien de drempel naar therapie soms hoog is, zouden gezinshuisouders het fijn vinden als ze thuis meer kunnen werken met metaforen en spelmaterialen.

6 Discussie en conclusie

6.1 Inleiding

Dit onderzoek heeft als doel een antwoord te geven op de vraag hoe gezinshuisouders metaforen kunnen inzetten in hun communicatie met de jongeren die bij hen in huis wonen. Vanuit deze centrale vraag zijn drie deelvragen geformuleerd. Aan de hand van de uitkomsten van de drie deelvragen wordt een conclusie geformuleerd. De betekenis en relevantie hiervan wordt uitgewerkt bij de discussie (Baarda et al., 2018). Tot besluit volgen enkele aanbevelingen.

6.2 Conclusie

Naast literatuuronderzoek naar de werkzame mechanismen van metaforen binnen speltherapie zijn zeven speltherapeuten en een expert geïnterviewd om te weten wat volgens hen werkzame mechanismen zijn bij het inzetten van metaforen bij jongeren en hoe zij metaforen inzetten in de therapie. Uit de resultaten blijkt dat adolescenten minder vaak verbeeldend spel laten zien, maar dat zij wel gebruik maken van allerlei talige, beeldende of sensopathische materialen. Dit stemt overeen met wat in de literatuur beschreven wordt (Chesley et al., 2008; Gallo-Lopez & Schaefer, 2005; Hellendoorn et al., 1992). De therapeutische basishouding en aansluiten bij de jongere worden door hen als belangrijke voorwaarden voor het inzetten van metaforen gezien. Als werkzame mechanismen noemen de speltherapeuten vooral het gezien worden en nieuwe inzichten en perspectieven ontwikkelen. Ook de verhulling en het bieden van hoop worden door een aantal gezien als werkzame mechanismen.

Een focusgroep van gezinshuisouders is ingezet om een antwoord te kunnen geven op de derde deelvraag, namelijk: aan welke voorwaarden moet het gebruik van metaforen volgens gezinshuisouders voldoen om dit te kunnen toepassen in de communicatie met de jongeren die bij hen in huis wonen? Uit het focusgroep gesprek komt naar voren dat de gezinshuisouders regelmatig metaforen inzetten in hun dagelijkse communicatie. Er worden wel voorwaarden gesteld die volgens de gezinshuisouders van belang zijn. In de eerste plaats moet de metafoor aansluiten bij de jongere. In de tweede plaats is het van belang dat de metafoor op het juiste moment wordt ingezet. Ten derde dat een jongere zelf openstaat om in een metafoor te communiceren en als laatste dat er een goede samenwerking is tussen (spel)therapeut en gezinshuisouder.

Uit de resultaten blijkt dat zowel de speltherapeuten als de gezinshuisouders positieve effecten van het gebruik van metaforen zien door de milde benaderingswijze, de veiligheid van de verhulling, het ontstaan van nieuwe inzichten en perspectieven en de mogelijkheid die het biedt om in gesprek te komen.

Uit de literatuur komt naar voren dat metaforen voornamelijk worden ingezet met een therapeutisch doel, namelijk om toegang te verkrijgen tot de wereld van de verbeelding, waardoor ruimte ontstaat voor innerlijke ervaringen (Goudswaard & Veenbaas, 2012). De verhulling van de metafoor biedt de veiligheid die daartoe nodig is (Kerseboom, 2011). Een aantal respondenten is van mening dat er om die reden grenzen zijn aan hoe gezinshuisouders metaforen kunnen toepassen vanwege het feit dat hun taak meer pedagogisch van aard is. Gezinshuisouders streven geen therapeutisch doel na, maar zetten metaforen veeleer in om iets uit te leggen of om inzicht te geven in bepaald gedrag, hetgeen een meer cognitieve en of pedagogische benadering is.

Concluderend kan gesteld worden op de vraag hoe gezinshuisouders metaforen kunnen inzetten in hun dagelijkse communicatie dat, mits aan de juiste voorwaarden wordt voldaan, dit zeker mogelijk is. Hoewel vanuit de speltherapeuten en de gezinshuisouders positieve effecten en werkzame mechanismen worden gezien, zijn er wel een aantal aandachtspunten. Zo is het van belang dat de

metafoor aansluit bij de jongeren, qua persoon alsmede wat betreft de timing. Daarnaast het besef dat gezinshuisouders geen therapeutisch doel nastreven, maar eerder een pedagogische insteek hebben. Tevens wordt het als noodzakelijk gezien dat speltherapeuten en gezinshuisouders met elkaar samenwerken ook in het gebruik van metaforen, zodat er integratie ontstaat tussen thuis en therapie. Daarmee wordt de transfer gemaakt van speltherapie naar de dagelijkse leefomgeving.

6.3 Discussie

Vanuit de literatuur blijkt dat metaforen kunnen worden ingezet als verbale communicatie niet toereikend is vanwege emotionele problemen of traumatische gebeurtenissen (Baggerly, Ray & Bratton, 2010; Gallo-Lopez & Schaefer, 2005). Speltherapie maakt daarbij gebruik van de kracht van de verbeelding die ook in het gebruik van metaforen zichtbaar wordt. Het begrijpen van de metafoor is geen vereiste, omdat daarmee een beroep gedaan wordt op de cognitie, terwijl vanuit de literatuur blijkt dat een cognitieve benadering niet altijd passend is en dat kinderen zich ook niet cognitief bewust zijn van de symboliek in hun spel (Boyle-Toledo, 2019; Gallo-Lopez & Schaefer, 2005; Landreth, 2012). Er lijkt hier echter een verschil te zijn tussen de literatuur en de respondenten. Sommige speltherapeuten zijn namelijk van mening dat begrip wel een voorwaarde is. Dit zou wellicht te maken kunnen hebben met het onderscheid wat gemaakt kan worden tussen metaforen die zichtbaar worden in het spel of metaforen die door de therapeut tot stand komen, zoals bijvoorbeeld een metaforisch verhaal.

De vraag is in welke mate metaforisch spel kan worden ingezet bij adolescenten. Uit de literatuur blijkt dat binnen speltherapie het verbeeldend (metaforisch) spel een belangrijke therapeutische factor is (Hellendoorn et al., 1992). De respondenten geven echter aan dat adolescenten minder verbeeldend spel laten zien en dat zij andere vormen van verbeelden inzetten, zoals overeen komt met de literatuur (Chesley et al., 2008; Gallo-Lopez & Schaefer, 2005; Hellendoorn et al., 1992). Daarbij valt op dat veel werkvormen ondersteunt worden door gesprekken, waardoor mogelijk minder aanspraak wordt gemaakt op de kracht van de verbeelding (Goudswaard & Veenbaas, 2012). Tegelijkertijd werd opgemerkt door de expert dat ook door een woord of een verhaal interne beelden gevormd worden, maar dat deze minder zichtbaar zijn dan spel. Het feit dat er meer gebruik gemaakt wordt van talige werkvormen en interventies, heeft mogelijk te maken met het gegeven dat deze doelgroep zich minder uit middels spel en anderzijds wellicht vanwege de beperkte ervaring van de respondenten met speltherapie bij adolescenten.

De aanleiding voor dit onderzoek is dat bij jongeren met complexe problematiek de interactie in het dagelijks leven moeilijk kan zijn, omdat het voor hen ingewikkeld is ervaringen in woorden te vatten en emoties veelal op een afwijkende manier geuit worden (Van der Steege & de Vries, 2013). Vanuit de literatuur blijkt dat een cognitieve, verbale benadering dan niet toereikend is en een mogelijke oplossing ligt in het inzetten van metaforen (Gallo-Lopez & Schaefer, 2005; Spingaer, 2016). Uit de resultaten blijkt echter dat dit niet zonder meer kan worden ingezet. Naast de mogelijkheden worden er zowel door de speltherapeuten als de gezinshuisouders grenzen en beperkingen gezien.

Met de uitkomsten van dit onderzoek, hoewel gericht op het inzetten van metaforen vanuit speltherapie, wordt het gebruik van metaforen in een ruimer perspectief geplaatst. Vanuit de literatuur is met name de speltherapeutische kant belicht, terwijl uit de interviews blijkt dat metaforen verschillende functies kunnen hebben, niet alleen therapeutisch, maar ook pedagogisch en zelfs in ons denken, spreken en handelen (Lakoff & Johnson, 2003). Mogelijk biedt dit kansen in de samenwerking tussen speltherapeut en gezinshuisouder, zodat het dagelijkse en het therapeutische elkaar aanvullen.

Dit onderzoek kent zijn beperkingen. De doelstelling is inzicht krijgen in hoe gezinshuisouders metaforen kunnen gebruiken in hun communicatie met de jongeren die bij hen in huis wonen, om op die manier een bijdrage te leveren aan het verminderen van het aantal voortijdig, ongeplande

uithuisplaatsingen. Er is niet expliciet aan de gezinshuisouders gevraagd in hoeverre zij van mening zijn dat het gebruik van metaforen kan bijdragen aan het verminderen van het aantal ongeplande en voortijdige uithuisplaatsingen. Wel zien zij positieve effecten van het gebruik van metaforen en wordt ervaren dat een diepere laag wordt aangeboord, waardoor meer verbinding ontstaat. Tevens bleek de onderzoeksvraag niet eenvoudig te beantwoorden door de veelheid van meningen en percepties van het begrip metafoor, waardoor de begripsvaliditeit onder druk is komen te staan (Verhoeven, 2018). Ondanks dat in de spelkamer metaforen concreet zichtbaar worden in het spel, was het voor de speltherapeuten soms lastig om er niet abstract over te praten, waardoor sommige uitkomsten meer theoretisch dan praktisch van aard zijn. Daarnaast is het aantal respondenten beperkt en zijn de meningen over sommige onderwerpen verdeeld, waardoor het moeilijk is om er een conclusie aan te verbinden. Ook de uitkomsten van de focusgroep zijn gering, vanwege het kleine aantal gezinshuisouders. Zowel vanuit de literatuur als vanuit de resultaten blijkt dat de inzet van speltherapie bij adolescenten minder vaak voorkomt, waardoor er beperkte literatuur en praktijkervaringen beschikbaar zijn (Gallo-Lopez & Schaefer, 2005; Lin & Bratton, 2015). Verder zijn vanwege de corona maatregelen de meeste interviews niet fysiek afgenomen, waardoor de data wellicht minder rijk zijn.

6.4 Aanbevelingen

Dit onderzoek is een eerste stap geweest om in kaart te brengen hoe gezinshuisouders metaforen kunnen inzetten in hun communicatie met de jongeren die bij hen in huis wonen. Hoewel zij aangegeven hebben dat zij dit meer zouden willen toepassen, ervaren zij daarin handelingsverlegenheid. De nadruk is komen te liggen op de voorwaarden die gesteld worden aan het inzetten van metaforen. Verder onderzoek naar hoe metaforen kunnen worden toegepast en vervolgens dit te vertalen in praktische methodische handvatten is aan te bevelen. Een andere belangrijke uitkomst van dit onderzoek is het belang van een goede samenwerking tussen speltherapeut en gezinshuisouder. Vervolgonderzoek is wenselijk om meer zicht te krijgen hoe speltherapeut en gezinshuisouder elkaar kunnen aanvullen en welk effect dat heeft op het methodisch handelen van gezinshuisouders. Voor speltherapeuten is het interessant om meer ervaringen op te doen met speltherapie bij adolescenten en te onderzoeken hoe (verbeeldend) spel kan worden ingezet, vanwege het feit dat meer jongeren, niet alleen jongeren in een gezinshuis, moeite kunnen hebben om hun emoties, gedachten en ervaringen onder woorden te brengen. Tenslotte is het aan te bevelen om verder onderzoek te doen naar de effectiviteit van specifieke werkzame mechanismen, zoals het werken met metaforen in speltherapie. Het beschrijven van dit soort interventies zou een eerste stap kunnen zijn op weg naar *practise based evidence*. Hiermee wordt het effectonderzoek ingebed in het hulpverlenend handelen, hetgeen kan bijdragen aan de kwaliteit van het werk (Groothoff et al., 2010; Van Yperen et al., 2017).

'Het is een metafoor,' zei ik aarzelend. Mijn moeder liet de motor draaien.

'Het is een metafoor,' zei hij.

'Jij laat je gedrag bepalen door metaforische beweegredenen...'

'Precies.' Hij lachte. Zijn grote, maffe, echte lach.

*'Ik geloof heilig in metaforen, Hazel Grace.'*²

---

² Uit: John Green, *Een weeffout in onze sterren*.

Literatuurlijst

- Baarda, B., Bakker, E., Boullart, A., Fischer, T., Julsing, M., Peters, V. & Van der Velden, T. (2018). *Basisboek Kwalitatief onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen: Noordhoff Uitgevers bv.
- Baggerly, J.N., Ray, D.C. & Bratton, S.C. (2010). *Child-Centered Play Therapy. Research The Evidence Base for Effective Practice*. Hoboken: John Wiley & Sons, Inc.
- Bohlmeijer, E. (2007). *De verhalen die we leven: Narratieve psychologie als methode*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Boyle-Toledo, K. (2019). Why play? Thoughts on evidence-based treatments and why play therapy is still relevant. *The Brown University Child and Adolescent Behavior Letter*, 35(2), 1-7.
- Capurso, M. & Pazzagli, C. (2016). Play as a coping strategy?: A review of the relevant literature. *Children's Health Care*, 45 (1), 39–66.
- Chesley, G.L., Gillet, D.A. & Wagner, W.G. (2008). Verbal and Nonverbal Metaphor With Children in Counseling. *Journal of Counseling & Development*, 86, 399-411.
- Crenshaw, D.A., Brooks, R. & Goldstein, S. (2018). *Veerkracht versterken met speltherapeutische interventies*. Amsterdam: B.V. Uitgeverij SWP.
- Crenshaw, D.A. & Kenney-Noziska, S. (2014). Therapeutic Presence in Play Therapy. *International Journal of Play Therapy*, Vol. 23, No. 1, 31–43.
- Even, T.A. & Armstrong, S.A. (2011). Sandtray for Early Recollections with Children in Adlerian Play Therapy. *The Journal of Individual Psychology*, Vol. 67, No. 4.
- Gaines, L., Berkovitz, I. & Kohn, B. (2000). Chess as a way of improving object relationships in narcissistic teenagers. *Adolescent Psychiatry*. 2000, Vol. 25.
- Gallo-Lopez, L. & Schaefer, C.E. (2005). *Play Therapy with Adolescents*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Gardeniers, M. & Vries, A. de (2012). *Continuïteit in gezinshuizen: Ervaring gezinshuisouders en onderzoeksgegevens verzameld*. De Glind.
- Gotay, S. (2013). Enhancing Emotional Awareness of At-Risk Youth Through Game Play. *Journal of Creativity in Mental Health*, 8:151–161.
- Groothoff, E., Jamin, H., de Beer-Hoefnagels, E. (2010). *Spel in psychotherapie*. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.
- Goudswaard, J. & Veenbaas, W. (2012). *Het helende verhaal: de metaforische ruimte als ingang bij therapie, coaching en training*. Utrecht: Phoenix Opleidingen.
- Hellendoorn, J., Groothoff, E., Mostert, P. & Harinck, F. (1992). *Beeldcommunicatie: Een vorm van kinderpsychotherapie*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Jahagirdar, S.S. & Josi, K. (2011). Therapeutic play- An occupational therapy intervention to build group dynamics in adolescents. *Indian Journal of Occupational Therapy*, Vol. 43 Issue 1, p2-9.
- Juffer, F. (2010). Beslissen over jeugdigen in problematische opvoedingssituaties: inzichten uit gehechtheidsonderzoek. *Raad voor de rechtspraak: Research Memoranda, jaargang 6, nummer 6*.

- Kempeneers, S. (2005). *Als woorden spreken: Over het gebruik van verhalen en metaforen in psychotherapie*. Leuven: Uitgeverij Acco.
- Kerseboom, R. (2011). *De magie van metaforen*. Soest: Uitgeverij Boekscout.nl.
- Koot, D. van de & Noordegraaf, M. (2018). 'Jouw Gezin, Mijn Zorg?' Hoe gezinshuisouders en ouders constructief kunnen samenwerken. *Rapportage 1. Verkenning: literatuuronderzoek en interviews*. Ede: Christelijke Hogeschool Ede.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (2003). *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Landreth, G.L. (2012). *Play Therapy The art of the relationship*, New York: Taylor&Francis Group.
- Lin, Y-W., & Bratton, S. C. (2015). A meta-analytic review of child-centered play therapy approaches. *Journal of Counseling & Development, 93, 45-58*.
- Lyddon, W. J., Clay, A. L. & Sparks, C. L. (2001). Metaphor and change in counseling. *Journal of Counseling & Development, 79, 269-274*.
- Ministerie van Veiligheid en Justitie, Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Sport & Vereniging van Nederlandse Gemeenten. (2014). Stelselwijziging jeugd. *Brochure over gezinshuizen: de kracht van het gewone leven*.
- Nederlof, A. & Vane, S. (2009). *Metaforen aan het woord: Betekenisvolle beelden binnen de therapeutische praktijk*. Leuven: Uitgeverij Acco.
- Noordegraaf, M. (2016). 'Jouw gezin, mijn zorg?' Hoe gezinshuisouders en biologische ouders constructief kunnen samenwerken (Projectvoorstel RAAK-publiek). Ede: Christelijke Hogeschool Ede.
- O'Connor, K.J., Schaefer, C.E. & Braverman, L.D. (2016) *Handbook of Play Therapy*. Hoboken: John Wiley & Sons, Inc.
- Pehrsson, D.E. (2006/2007). Co-story-ing: Collaborative Story Writing with Children Who Fear. *Journal of Creativity in Mental Health, Vol. 2(1)*.
- Poelmans, P. & Severijnen, O. (2013). *De APA-richtlijnen: Over literatuurverwijzing en onderzoeksrapportage*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Quackenbush, R. (2008). The Use of Modern Psychoanalytic Techniques in the Treatment of Children and Adolescents. *Modern Psychoanalysis, Vol. 33, No. 2*.
- Schep, H. H., Koole, T. & Noordegraaf, M. (2016). Getting, receiving and holding attention: How adolescents' telling initiatives work out in interaction with professional parents in family homes. *International Journal of Child and Family Welfare, 17(1/2), 10-26*.
- Spingaer, G. (2005). Een gezinstherapeut in sprookjesland. *Tijdschrift voor Familiotherapie 11.2*. Geraadpleegd op 8/2/2020 via <https://www.rapunzelvzw.be/vorming/artikels.php>.
- Spingaer, G. (2016). Werken aan hechting en binding in gezinstherapie: de zoektocht van Kleine Ik en Grote Ik. Geraadpleegd op 8/2/2020 via <https://www.rapunzelvzw.be/vorming/artikels.php>.
- Steege, M. van der (2012). *Gezinshuizen in de jeugdzorg. De kennis verzameld en de stand van zaken*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Steege, M. van der & Vries, A. de (2013). *Opgroeien van langdurig uithuisgeplaatste kinderen: Agenda met vragen voor (door)ontwikkeling en onderzoek voor de komende jaren*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Terr, L.C. (2012). Five Analogies Between A King's Speech Treatment and Contemporary Play Therapies. *American Journal of Psychotherapy*. 2012, Vol. 66 Issue 3, p243-258.

Verhoeven, N. (2018). *Wat is onderzoek? Praktijkboek voor methoden en technieken*. Amsterdam: Boom uitgevers.

Wit, J. de, Veer, G. van der & Slot, N.W. (1995). *Psychologie van de adolescentie. Ontwikkeling en hulpverlening*. Baarn: Uitgeverij Intro.

Yperen, T. van, Steege, M. van der, Addink, A., Boendermaker, L. (2010) *Algemeen en specifiek werkzame factoren in de jeugdzorg. Stand van de discussie*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Yperen, T. van, Veerman, J W.& Bijl, B. (2017). *Zicht op effectiviteit: Handboek voor resultaatgerichte ontwikkeling van interventies in de jeugdsector*. Lemniscaat b.v.

Bijlagen

Bijlage 1 Informed consent

TOESTEMMINGSFORMULIER

Betreft: informed consent onderzoek master speltherapie

Ik verklaar hierbij op voor mij duidelijke wijze te zijn ingelicht over de aard, methode en doel van het onderzoek.

Ik begrijp dat:

gegevens anoniem worden verwerkt, zonder herleidbaar te zijn tot de persoon

Ik verklaar dat ik:

geheel vrijwillig bereid ben aan dit onderzoek mee te doen

de uitkomsten van dit interview verwerkt mogen worden in een verslag

toestemming geef om het interview op te laten nemen door middel van een voice-recorder

Handtekening: .....

Naam: .....

Datum: .....

Verklaring onderzoeker:

Ik verklaar hierbij dat de anonimiteit en privacy van de hierboven genoemde persoon óf personen te allen tijde gewaarborgd is en dat het onderzoeksmateriaal niet voor andere doeleinden zal worden gebruikt dan voor het onderzoek voor de opleiding master speltherapie en voor praktijkverbetering.

Ik zie erop toe dat eventuele andere betrokkenen bij dit onderzoek op gelijke zorgvuldige wijze met het materiaal zullen omgaan.

Het onderzoeksmateriaal is eigendom van de Christelijke Hogeschool Ede

Handtekening: ....

Naam: Ilse Hartman- Dekker

Datum:

Bijlage 2 Interviewleidraad speltherapeuten

Inleiding

Fijn dat je mee wilt werken aan dit interview. Van dit gesprek wordt een geluidsopname gemaakt, zodat alle verzamelde data op de juiste wijze verwerkt kan worden. Een toestemmingsverklaring (*informed consent*) is bijgevoegd. Alle informatie wordt uiteraard anoniem verwerkt.

Introductie onderzoek

Onderdeel van de opleiding master speltherapie is het doen van onderzoek naar wat de werkzame mechanismen zijn. De vraag waar mijn onderzoek zich op richt is: hoe kunnen gezinshuisouders het gebruik van metaforen inzetten in hun communicatie met de jongeren in de leeftijd van tien tot twintig jaar die bij hen in huis wonen als het gaat over moeilijke onderwerpen, zoals bijvoorbeeld het contact met biologische ouders. Het gaat dus om een praktische toepassing van speltherapie.

Naast literatuurstudie en een focusgroep met gezinshuisouders, wil ik een aantal speltherapeuten interviewen. De volgende vraag staat daarbij centraal: Wat zijn volgens speltherapeuten werkzame mechanismen bij het inzetten van metaforen bij jongeren binnen speltherapie?

Interviewvragen

Algemeen

Hoe lang ben je al speltherapeut en waar ben je werkzaam?

Speltherapie bij adolescenten

Bij jonge kinderen is spel een belangrijk onderdeel van het dagelijks leven. Met het ouder worden neemt spel meer de vorm aan van een hobby, sport, of invulling van vrije tijd (Jahagirdar & Joshi, 2011). Toch is het zeker mogelijk om speltherapie toe te passen bij adolescenten, ondanks het feit dat er minder bekend is over de effecten van speltherapie bij oudere kinderen (Gallo-Lopez & Schaefer, 2005; Lin & Bratton, 2015).

- Hoe geef je de therapie vorm met pubers/ adolescenten)?
- Welke problematieken kom je tegen?
- Kun je een voorbeeld geven?
- Hoe spelen ze?
- Geldt dat voor iedere puber?
- Kun je een voorbeeld noemen?
- Met welk materiaal spelen ze meestal? Wat zet je in?
- Wat lijkt te werken?

Metaforen en speltherapie

Metaforen verwijzen naar symbolische situaties (Kempeneers, 2005). Het symbolische spel van kinderen is een metafoor van hun mentale representaties (Chesley, Gillett & Wagner, 2008).

- Op welke wijze worden metaforen zichtbaar in de spelkamer?
- Kun je een voorbeeld geven?
- Wat doe je om het metaforisch spel te stimuleren?
- Wat is het effect van het gebruik metaforen?
- Zijn er specifieke metaforen die werken?
- Waar kun je dat aan merken?
- Wat doe je daar als speltherapeut in?

Werkzame elementen

Vanuit de literatuur blijkt dat er zowel algemene als specifieke werkzame mechanismen van het gebruik van metaforen zijn.

- Welke werkzame mechanismen zie jij in de praktijk?
- En welke nog meer?

Uit de literatuur blijkt dat de metaforen werken bij het opbouwen van een relatie, dat de verhulling veiligheid biedt om zich te kunnen uiten en dat metaforen het gevoel van controle versterken, leiden tot nieuwe perspectieven en hoop op verandering bieden.

- Wat merk jij daarvan in de praktijk?

Materialen

Uit de literatuur blijkt dat verschillende materialen en werkwijzen geschikt zijn om te gebruiken zowel bij kinderen als adolescenten. Binnen speltherapie is het alsof spel de belangrijkste therapeutische factor. Adolescenten zouden dit als niet meer passend bij de leeftijd kunnen ervaren. Andere technieken, die verwant zijn aan speltherapie, kunnen dan worden ingezet (Chesley et al., 2008; Gallo-Lopez & Schaefer, 2005; Hellendoorn et al., 1992).

- Welke materialen zijn geschikt?
- En nog andere?
- Kun je een voorbeeld noemen?
- Laat je de jongere kiezen of stel je zelf ook weleens wat voor?

Toepassing gebruik metaforen door gezinshuisouders

- Heb je tips hoe gezinshuisouders metaforen kunnen inzetten in hun dagelijkse somcommunicatie met de jongeren die bij hen in huis wonen?

Hartelijk dank voor je medewerking!

Bijlage 3 Interviewleidraad focusgroep

Inleiding

Fijn dat je mee wilt werken aan dit groepsinterview. Van dit gesprek wordt een geluidsopname gemaakt, zodat alle verzamelde data op de juiste wijze verwerkt kan worden. Hiervoor is een toestemmingsverklaring (*informed consent*) per mail naar jullie gestuurd. Alle informatie wordt uiteraard anoniem verwerkt.

Introductie onderzoek

Onderdeel van de opleiding master speltherapie is het doen van onderzoek naar wat de werkzame factoren zijn. De vraag waar mijn onderzoek zich op richt is: hoe kunnen gezinshuisouders het gebruik van metaforen inzetten in hun communicatie met de jongeren in de leeftijd van tien tot twintig jaar die bij hen in huis wonen als het gaat over moeilijke onderwerpen, zoals bijvoorbeeld het contact met biologische ouders. Het gaat dus om een praktische toepassing van speltherapie.

Naast literatuurstudie en interviews met speltherapeuten, wil ik een aantal gezinshuisouders benaderen. De volgende vraag staat daarbij centraal: Aan welke voorwaarden moet het gebruik van metaforen volgens gezinshuisouders voldoen om dit te kunnen toepassen in de communicatie met de jongeren die bij hen in huis wonen?

Interviewvragen

Beeldvorming

Waar denken jullie aan bij het begrip metaforen?

Ervaring

Hebben jullie ervaring met de inzet van metaforen?

Zo ja, kun je een voorbeeld geven?

Wat was het effect?

Vind je het zelf wel of niet prettig om met metaforen te werken?

Hoe reageren de jongeren daarop?

Werken met metaforen

Vanuit de literatuur blijkt dat speltherapie de mogelijkheid biedt ook voor oudere kinderen om terug te kunnen gaan naar een eerder ontwikkelingsniveau om iets door te werken dat zich in een eerder ontwikkelingsstadium heeft afgespeeld (O'Connor et al., 2016). Spel is meer concreet dan abstracte woorden (Baggerly, Ray & Bratton, 2010). Woorden kunnen een gevoel van schaamte oproepen, terwijl spel en andere creatieve uitingen (muziek, beeldhouwen, verhalen, e.d.) manieren zijn om op een veilige afstand in contact te komen met de gevoelens en beleving van de adolescent (Chesley, et al., 2008; Gallo-Lopez & Schaefer, 2005; Hellendoorn et al., 1992). In symbolische taal worden onbewuste gedachten en gevoelens geuit en wordt weerstand verminderd (Terr, 2012; Quackenbush, 2008).

Zou je metaforen willen gebruiken?

Wat is nodig om metaforen te gaan gebruiken? Denk bijvoorbeeld ook aan scholing of training.

Wat verwacht of hoop je dat het op gaat leveren?

Tips vanuit de speltherapeuten

- Belang van scholing
- Aansluiten bij dagelijkse leefsituatie
- Hoopvolle beelden gebruiken (bv moestuin, huisdier verzorgen)

Wat is herkenbaar of juist niet?

Risico's

Sommige speltherapeuten geven aan dat er risico's aan het gebruik van metaforen zitten vanwege de therapeutische werking. Het zou passen binnen de veiligheid van de therapie en minder bij het dagelijks leven.

Hoe denken jullie daarover?

Dank voor jullie medewerking

Bijlage 4 Interviewleidraad expert interview

(*Informed consent* van tevoren per mail verzonden)

Beeldvorming

- Welk beeld heb je bij een metafoor?
- Talig of beeldend?

Voorwaarden

- Wat zie je als voorwaarden om met metaforen te werken? (aansluiten, metaforen begrijpen, basishouding therapeut)
- Zijn er ook situaties dat het niet mogelijk is om met metaforen te werken?
- Cognitief versus gevoel. Vanuit de literatuur blijkt dat metaforen ingezet kunnen worden als taal tekort schiet, terwijl uit de interviews blijkt dat speltherapeuten het toch omdraaien. Begrip is nodig om met een metafoor te kunnen werken. En veel metaforen zijn toch heel talig, waardoor de benadering cognitief is. Hoe zie jij dat?

Werken in de verhulling bij doelgroep tieners

- Wel of niet?
- Link leggen met de werkelijkheid?

Werkzame mechanismen

Volgens de literatuur worden de volgende werkzame mechanismen gezien: helpt bij opbouwen relatie, geeft gevoel van controle, werken in de verhulling, nieuwe perspectieven, hoop

- Wat zijn de werkzame mechanismen van het gebruik van metaforen? (gezien worden, nieuwe perspectieven, in beweging komen)

Tips gezinshuisouders

- Heb je tips hoe gezinshuisouders metaforen kunnen inzetten?